

GEZİCİ MEVSİMLİK TARIM İŞİNDE ÇALIŞAN KADINLARIN ÇALIŞMA VE YAŞAM KOŞULLARININ İRDELENMESİ

Kezban Çelik
Zeynep Şimşek
Yasemin Yüce Tar
Aylin Kırca Duman

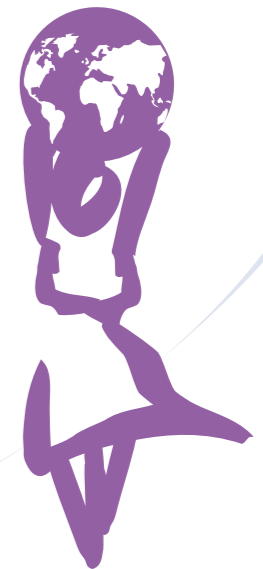
GEZİCİ MEVSİMLİK TARIM İŞİNDE ÇALIŞAN KADINLARIN ÇALIŞMA VE YAŞAM KOŞULLARININ İRDELENMESİ

Kezban Çelik*

Zeynep Şimşek**

Yasemin Yüce Tar***

Aylin Kırca Duman****

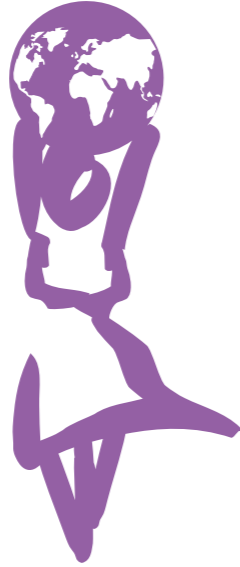

* Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, kezban.celik@omu.edu.tr

** Prof. Dr., Harran Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Halk sağlığı A.B. D., zsimsek@harran.edu.tr

*** Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, yyuce@omu.edu.tr

**** Kamu Yöneticisi, Şanlıurfa Vali Yardımcısı.

Özet

Bu çalışma; “Gezici Mevsimlik Tarım İşinde Çalışan Kadınların Çalışma ve Yaşam Koşullarının İrdelenmesi” amacıyla 2014-2015 yılları arasında Adıyaman ve Şanlıurfa illerinde gerçekleştirilmiştir.

“Gezici Mevsimlik Tarım İşinde Çalışan Kadınların Çalışma ve Yaşam Koşullarının İrdelenmesi” araştırması 2014 yılında Adıyaman ve Şanlıurfa illerinde gezici mevsimlik tarım işçiliğinde çalışmakta olan kadınları ele almıştır. Araştırmanın iki temel amacı vardır. İlk amaç; mevsimlik tarım işçiliğinde yer alan kadınların çalışma ilişkileri ve koşullarını incelemektir. Bu iş içinde “geçici” ve “gezici” yaşam koşullarının nasıl şekillendiği, tarım iş aracısı-işveren-kadın çalışan arasındaki ilişkiler, işten elde edilen gelir, gelirin kullanımı, sosyo-ekonomik statüleri ile sigortalılık, sağlık, eğitim başta olmak üzere mevsimlik gezici işçiliğin “hak” kullanımları üzerine olan etkilerini araştırmaktır. Bu işte çalışmanın kadınların bugününü ve gelecek yaşamlarını nasıl şekillendireceğini anlamak ve yapılan işin “işçilik” sayılabilmesi ve ücretli çalışmanın kadın yararına sonuçlar üretebilmesi için nelerin yapılabileceğini araştırmak ise ikinci amacını oluşturmaktadır. Araştırmanın nihai amacı ise kadınların kişisel gelir sahibi olmasıyla güçlenmeleri arasındaki ilişkiye bakmaktır. “Güçlenmeyi” kadınların kendi güçlerini fark etmeleri ve bu gücü arttırmaları üzerinden tanımlamak mümkün gözükmemektedir. “Güçlenme” iki temel kıstasla ölçülebilir: “aile içinde kararlara katılım” ve “aile içi cinsiyetçi işbölümünde farklılaşma”. Bu alandaki araştırmalar birbiriyle çelişen sonuçlar ortaya koysa da kişisel gelir sahibi olmanın en azından güçlenme potansiyeli taşıdığını göstermektedir. Ücretli olarak mevsimlik tarım işçiliği yapan kadınlar açısından taşıdığı potansiyellere/sınırlılıklara ve bunları üreten mekanizmalara bakmak anlamlı olacaktır. Kadın grubu kendi içinde 25 yaş altı grup ve 25 yaş üstü grup olarak ikiye ayrılarak değerlendirilmiştir. Bu ayrımın amaçlarından birisi gezici mevsimlik tarım işçisi olan genç kadınların deneyimlerini gençlik çalışmalarına dahil edebilmektir. Çalışma esas olarak, ücretli çalışan mevsimlik tarım işçisi genç kadınların ve kadınların bu çalışma ile kazanımları olup olmadığı, şayet var ise yaşamlarını nasıl şekillendirdiği ve şayet yok ise ne yapılması gerektiği hususları üzerine kafa yormaktadır.

Giriş

TÜİK 2014 verilerine göre tarımda 5 milyon 470 bin kişi istihdam edilmektedir. Bu nüfusun 2.5 milyonu mevsimlik tarım işçisi olup yaklaşık 546 bini ise gezici mevsimlik tarım işçisidir. Aileleriyle birlikte 1 milyon nüfusu aşan gezici tarım işçileri, çalışmak amacıyla değişik illere göç etmektedir. 2015 yılında TBMM'de grubu bulunan tüm siyasi partilerin ortak teklifi ile kurulan Mevsimlik Tarım İşçileri Araştırma Komisyonu'nun raporuna göre bu işçilerin barınma, ulaşım, sağlık, eğitim, sosyal güvenlik, çalışma hayatı, sendikal haklar, siyasal haklar, çocuk işçiler, kadın istihdamı alanlarını kapsayan sorunları vardır. Rapor incelendiğinde gezici mevsimlik tarım işçiliği, içinde yer alan herkesi olumsuz etkileyen sonuçlar üretmektedir. Ancak raporda grubun en kırılgan üyesinin kadınlar olduğuna dikkat çekilmektedir. Kadınlar, tarlada gündüz erkeklerle aynı işi yapmalarına rağmen, ev işlerinin devamı olan yemek, temizlik, çocuk bakımı gibi pek çok işi de yapmaktadırlar. Tarım işçisi kadınların tarlada ve göç yollarında taciz ve tecavüzün yanısıra şiddetin değişik biçimlerine maruz kaldığına değinilmektedir. Mevsimlik kadın tarım işçileri genel olarak sigorta, sosyal güvenlik ve özel olarak da analık sigortası hakkından mahrumdurlar. Yetersiz hijyen koşulları, düşük sosyo-ekonomik düzey, genç yaşta evlenme ve beraberinde adölesan gebelikler, çok sayıda ve sık aralıklarla gebelik ve doğum, tarım alanlarında doğum öncesi, sırası ve sonrası sağlık hizmetine erişememe annenin ve bebeğin sağlık risklerini artırmakta hatta ölümlerine neden olabilmektedir.

2012 yılında gerçekleştirilen Tarımda Mevsimlik İşçi Göçü Türkiye Durum Özeti Raporu hem Türkiye tarımı hem de işçi göçünün birbiri ile ilişkili bazı temel nitelikleri olduğuna değinmektedir. Raporda; Türkiye'nin tarımsal yapısının temel nitelikleri, küçük ve orta büyüklükte toprak sahipliği, kadının ücretsiz emeği, cinsiyete dayalı işbölümü, erkeğin uzun dönemli mevsimlik işçiliği, geçimlik üretim, yeniden üretim süreçleri olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı işi yapan mevsimlik tarım işçileri arasında etnik, coğrafi ve cinsiyete göre ücret farklılıkları olduğu ve bu durumun ciddi bir ayrımcılık yaratmakta olduğu görülmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin yaşadıkları mutlak yoksulluk; barınma, eğitim, sağlık gibi temel insan haklarının kaybına neden olmaktadır. Mevsimlik işçilik alanında hukuki anlamda, konuya uygun ve uygulanabilir özel düzenlemelerin gerekliliği kadar, bir işveren olarak toprak sahiplerinin de yasal yükümlülüklerinin farkına varmalarının sağlanmasına odaklanılması gerektiğinin altı çizilmektedir. Yoksulluk döngüsünün kırılması için mevsimlik tarım işçiliği sorununda çocuk boyutunun özel olarak ele alınması, barınma, eğitim, sağlık gibi temel hizmet alanlarının çocukların ihtiyaçları göz önüne alınarak planlanması gerektiğine dikkat çekilmektedir (Friedrich Ebert Stiftung Derneği, 2012:1).

Mevsimlik göç özellikle tarımsal yörelerde mevsimlere bağlı olarak işgücü arzı ile talebi arasındaki açığın kapatılmasına yönelik hareketlilik olarak ortaya çıkmaktadır. Gezici ve geçici niteliği, kayıt dışı alana itilmesine yol açmaktadır. Kayıt dışılık

haricindeki bir diğer özelliği ise Türkiye’de mevsimlik tarım işçisi olarak çalışanların %90 gibi çok önemli bir kısmını Güneydoğu kökenlilerin oluşturmasıdır. Mevsimlik tarım işinin kayıt dışı sektörde görülen tabakalaşma içinde en altta yer alması ve mevsimlik tarım işçiliği yapanların çoğunun belirli etnik grupları içermesi, konunun etnik boyutunun da önemli olduğunu gösterir niteliktedir. Bu özellikleri ile işgücünün etnikleşmesi kavramı da kullanılabilir gözükmektedir. Kadın olmak, Kürt-Arap kadın olmak ve mevsimlik tarım işinde yer alan Kürt ya da Arap kadın olmak deneyimi bu kapsamda önemli hale gelmektedir. Bu çerçevede mevsimlik tarım işçiliğinde yer alan kadınların, her aşaması erkekler (işveren-aracı-koca/baba) tarafından belirlenen çalışma koşulları, sosyal dışlanmaları ile gündelik yaşam deneyimlerini etkileyen tüm hususların birlikte düşünülmesi gerekmektedir.

Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Kadınlar

Tarım işçileri, Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) tarafından yapılan tanımlamaya göre tarlada, bahçede, serada, hayvan yetiştirme birimlerinde yiyecek üreten kadın ve erkeklerden oluşmaktadır. Çalıştıkları işletmeler küçük ya da orta boy olanlardan endüstriyel üretim yapan büyük işletme ve plantasyonlara varıncaya kadar çeşitli boyutlarda olabilir. Ücretli işçi olarak çalışanlar çünkü kendilerine ait ya da kiraladıkları arazileri, üretimde kullanacakları tarım araçları yoktur. Bu öz ellikleri ile çiftçilerden farklılaşırlar. Tarım işçileri “ücretli tarım işçileri”, “geçici tarım işçileri”, “mevsimlik/günlük tarım işçileri”, “göçmen tarım işçileri” “parça başı ücretle çalışan işçiler”, “aynı ücret karşılığı çalışan işçiler” gibi farklı istihdam ilişkileri içinde bulunabilirler (Hurst ve diğerleri, 2007:2-9). Mevsimlik tarım işçisi olarak çalışanlar, çalışmak için çıktıkları nokta açısından “mahalli” ve “gezici” olmak üzere ikiye ayrılabilirler. İki grubu birbirinden ayıran en önemli fark, mahalli olanlar buldukları bölgelerde gününbirlik çalışanlardan oluşurken gezici olanlar yaşadıkları bölgelerden çalıştıkları bölgelere göç edenlerden oluşmaktadır (Özbekmezci ve Sahil, 2004:262).

Tarımda geçici işlerin ortaya çıkması ve bu işlerin düşük vasıflı işçiler tarafından yapılması ülkenin, bölgenin ya da herhangi bir yerel ölçeğin gelişmişlik seviyesi ile ilgili değildir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki en temel fark işçilere daha iyi çalışma ve yaşam koşulları sağlamaktan kaynaklanmaz. Kötü koşullarda bu işleri yapan kesimlerin farklılaşmasından kaynaklanır (Çınar, 2014:23). Gelişmiş ülkelerde mevsimlik tarım işçileri başka ülkelerden yeni gelen göçmenler ile geçici göçmenlerden oluşurken gelişmekte olan ülkelerde daha çok kendi sınırları içindeki belirli kesimler geçici göçlerle mevsimlik tarım işçiliğini yerine getirirler. ILO’nun mevsimlik tarım işçileriyle ilgili çalışmasına göre

etnik azınlıkların ve herhangi bir ülkeye yeni göç etmiş olanların mevsimlik tarım işçisi olarak çalışma eğilimleri daha fazladır (Çınar, 2014:24).

Mevsimlik tarım işçiliği, tarımsal üretimin yaygın olduğu pekçok ülkede olduğu gibi, Türkiye’de de kapitalizmin kırsal alanlarda gelişmesi ile birlikte önemli bir sorun alanı olmuştur. Çukurova’da pamuk toplama ile başlayan hikaye, Malatya’da kayısı, Giresun’da fındık, Polatlı’da soğan, Niğde’de kabak ve ayçiçeği gibi 48 ilde devam etmektedir. Uzun yıllardır devam eden bu süreçte işin esası ve temel niteliklerinde farklılık olmamakla birlikte, mevsimlik tarım işinde çalışan nüfusu üreten bölgelerin değişimi dikkat çekmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin Türkiye’deki varlıkları ticari tarımın gelişmesi üzerinden izlenebilir. Tarımda kapitalist ilişkiler geliştikçe farklı bölgelerde farklı kesimlerin mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmaya başladıkları görülür. Bu tarihsel süreçte 1950’ler önemli bir dönemeçtir. Kentlere yönelen kitlesele emek göçü ile birlikte mevsimlik işgücü göçü veren bölgeler de değişmektedir.

1950’lere kadar Türkiye istihdamında birinci sırada yer alan tarım yıllar içinde azalmış olmakla birlikte halen önemli bir sektördür. 1923 yılında ulus devlet kurulduğu vakit tarıma dayalı bir üretimden, yok denebilecek sınırlıkta bir sanayiden ve az bir nüfus ve geniş bir coğrafyadan bahsetmek mümkündür. 1940’lı yılların ikinci yarısı Türkiye için değişimlerin yaşanmaya başladığı yıllardır. Tarımda mekanizasyon -gübreleme ve traktör- ile birlikte önce artı işgücü oluşmuştur. Tarımda istihdam olamayan işgücü ücretli iş bulabilmek umut ve beklentisi ile büyük şehirlere -İstanbul, İzmir, Ankara- göç etmeye başlamıştır. Bu dönem geçimlik tarımla uğraşan çiftçi göçüdür. Üretim yapısının dönüşümü ile ortaya çıkan işgücü fazlası nedeniyle bir yandan tarımda ücretli işçiliğin artışı, diğer yandan tarımda makineleşmenin artışıyla birlikte ortakçılık¹ sistemi de kaybolmaya başlamıştır. Bu süreç içinde ortaya çıkan topraksız köylülerden oluşan geniş bir işgücü fazlası tarımdaki ücretli işçi istihdamını arttırmıştır (Kıray, 1999).

Ancak ortakçı-yarıcı ilişkilerinin çözülmeye başlaması ile ortaya çıkan topraksız köylüler ise dönüşüm sürecinin en dikkat çekici toplumsal gelişmesinin, yani kente göçün, önemli bir aktörü olamamışlardır (Çınar ve Lordoğlu, 2010). 1950-70 yıllarındaki kente göç verileri Güneydoğu Anadolu’nun kente göçte gerilerde kaldığını göstermektedir. Göç sürecinde önemli bir aktör olamamalarının gerisinde iki önemli etkenin yattığı söylenebilir. Birincisi, 1960’lara kadar ortakçılık değişim sürecine girmesine rağmen tarımsal alanlarda geçerli bir geçinme yöntemi olmayı korumuştur. Bu durumun devam etmesi ortakçıları toprağa bir süre daha bağlı tutabilmiştir. Oysa bu dönem, büyük kentlere göçün kitleler halinde gerçekleştiği ve kentsel kaynaklara ulaşmanın sonraki dönemlere göre görece daha kolay olduğu bir dönemdi ve bu grubun bu dönemi kaçırmış olduğu söylenebilir (Işık ve Pınarcıoğlu,

1 - Tarımsal üretimde toprak sahibinin toprağı işleme için kişi ya da kişilere olanak sunması karşılığında üründen pay almasını içeren sistemi ifade etmek için kullanılmıştır.

2002). Bu süreçte ortakçı yarıcılarının göç sürecinde ön plana çıkmamasına gösterilecek en iyi kanıt 1955-1960 döneminde en fazla göç veren bölgelerin Karadeniz ve Doğu Anadolu'nun kuzeydoğusu, kısmen de İç Anadolu olmasına rağmen Güneydoğu Anadolu bölgesinin kente göçte daha gerilerde olmasıdır (Çınar ve Lordoğlu, 2010:25). Bölgede göç 1980'li yıllarda başlamış ve 1990'lı yıllarda yaşanan zorunlu göç ile de devam etmiştir. Ancak halen Doğu ve Güneydoğu bölgeleri göç oranları düşüktür. Bölgenin göç deneyimi köyden ilçe merkezine doğrudur. Özellikle zorunlu göç nedeniyle köyleri boşaltılanlar bölgenin il merkezlerine yönelmişlerdir (Sönmez, 1998: 17). İkinci etken ise 1960'larda geleneksel ilişkilerin tam anlamıyla çözülme aşamasında ortakçı ve yarıcılarının kente göçlerini finanse edebilecek bir toprağa sahip olmamaları nedeniyle kentlere göçte geri planda kalmış olabilmeleridir. Dolayısıyla kırsal dönüşümde küçük üreticiler ve topraksız köylüler için alternatif iki yol olarak düşünülen kente göç etmek ve tarımda ücretli işçi olarak çalışmak seçeneklerinden Güneydoğu'da yaşayan topraksız köylülerin payına tarımda ücretli işçi olmak daha fazla düşmüştür (Çınar ve Lordoğlu, 2010:25-26).

Topraksız köylü oranlarından en çok pay olan bölge Güneydoğu Anadolu Bölgesi olmuştur. Topraksız aile oranlarının en yüksek olduğu kentler sırasıyla Şanlıurfa (% 55), Diyarbakır (% 46,9), Hakkari (% 45), Siirt (% 42), Mardin (% 41,9) ve Bingöl (% 39,6) şeklindedir. Güneydoğu'da ortakçı-yarıcı olarak çalışanların yoğunlaşmasına ek olarak topraksız köylü sayısını daha da artıran bir başka etken küçük toprak sahiplerinin arazilerini kaybetmeleridir. Aynı doğrultudaki değişim Türkiye genelinde de görülmüş olmasına rağmen Güneydoğu bölgesinde bulunan büyük işletmeler % 9 civarında daha fazla arazi kazanmışlardır (Oral, 2006:48).

Üçüncü bir etken ise değişen tarım politikalarıyla ilgilidir. 1980 sonrasında tarımın genel üretimdeki payı düşmüş, hem küresel düzeyde hem de Türkiye'de, değişen tarım politikaları bazı tarımsal ürünlerin üstündeki devlet garantisine son vererek birçok üreticinin tarım yapmasını imkânsızlaştırmıştır (Çınar ve Lordoğlu, 2010:26). Bu üreticilerden bazıları ise yaşamlarına mevsimlik işçi olarak devam etmişlerdir. Adıyaman ili, 2002'de çıkan tütün yasasının etkisiyle eskisi kadar çok tütün üretmez olmuş ve birçok üretici mevsimlik tarım işçiliğine başlamıştır (Avdaç, 2007).

2006'da Diyarbakır'ın Aziziye, Gürdoğan, Benuse, Fatihpaşa ve Savaş mahallelerinde yapılan Kalkınma Merkezi araştırmasına göre, yerinden edilen kadınların % 54'ü mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmaktadır (Kalkınma Merkezi, 2006: 49). 1990 sonrası mevsimlik göç, Diyarbakır, Mardin, Urfa, Batman, Siirt, Bitlis, Adıyaman ve Şırnak şehirlerinden tarım sektörünün güçlü olduğu şehirlere doğru olmaktadır. Karadeniz kıyısındaki Adapazarı, Düzce, Bolu, Kocaeli, Zonguldak, Kastamonu, Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon ve Artvin; bu illerden gelen mevsimlik fındık işçilerinin yoğun olarak buldukları kentlerdir (Küçükırca, 2012).

TABLO 1 YILLAR İTİBARIYLA TARIM SEKTÖRÜNÜN GSYİH İÇİNDEKİ PAYI (TÜİK 2014)

1968	33.5
1978	23.8
1985	19.8
2000	13.4
2006	11.2
2010	9.4
2013	9.1

1980-85 döneminin yeniden hızlanan kente göçlerin aktörleri Doğu ve Güneydoğu köylüleri olmuştur. Güneydoğu göçünün diğer bölgelere göre geç kalmasında bölgenin kapitalist eklenme sürecinde geleneksel bağlarından kopardığı işgücü potansiyelini diğer bölgelere kıyasla daha geç bir dönemde, 1960'ların sonlarına doğru yaratmaya başlaması etkili olmuştur (Akşit, 1998:26). Kente göç birden karar verilen bir süreç değildir. Öncelikle kırsal alanda göçü finanse edecek sermayenin birikmesi gerekir. Ayrıca kentteki imkanları algılayacak düzeyde geçici göçlerle ve kent-köy arasında kurulan ilişki ağlarıyla kentle önceden bir ilişkinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Zorunlu göçün yöneldiği bölgenin büyük kentleri olan Diyarbakır, Van, Şanlıurfa gibi Güneydoğu ve Doğu kentlerinin nüfusları ekonomik sebeplerle göç veren yerler olmalarına rağmen zorunlu göçle hızla artmıştır. Bu arada batı kentleri sayılabilen Mersin, Adana, İzmir ve İstanbul da zorunlu göçten payına düşeni almıştır (Çınar ve Lordoğlu, 2010). Ancak bu nüfusu istihdam edebilecek bir ekonomik alt yapı oluşmamıştır. Zorunlu göçmenler üzerine yapılmış araştırmalar bu kesimin en büyük sorunları olarak işsizliği gördüklerini ifade etmişlerdir (TESEV, 2008:180- 229). Güneydoğu Anadolu'daki kent merkezlerine göç eden zorunlu göçmenler buralarda ciddi bir işgücü fazlasının oluşumuna neden olmuşlardır. Yaşadıkları yerlerde iş bulamayan zorunlu göçmenler için mevsimlik tarım işçiliği dışında fazla bir alternatif kalmamıştır. Nitekim güneydoğu kentlerine yerleşmiş zorunlu göçmenlerle ilgili yapılmış bazı araştırmalar bu göçle mevsimlik tarım işçiliği arasındaki bağı güçlü olduğunu ortaya koymaktadır (Kaya, 2009: 122; TESEV, 2008:180-229, Hayata Destek İnsani Yardım Derneği, 2014).

Mevsimlik tarım işçisi olmaya hazır kesimlerin varlığı veya ulaşılabilir olması işverenlerin ucuz ve mevsimlik emek kullanabilecekleri ürünlere daha fazla yönelmesine neden olmaktadır (Hoggart ve Mendoza, 1999). Bununla bağlantılı olarak ekonomik ve sosyal gelişmeden daha az pay alan kesimlerin bu işleri

yapması ayrımcılığa uğrama risklerini de arttırmaktadır. Mevsimlik tarım işçilerini işgücü piyasasının diğer kesimlerinden ayıran ve çoğu sorunları ile de neden sonuç bağlantısı içinde olan önemli farklılıkları vardır. Bu işçiler tek başlarına göçmezler. Bütün aile bireyleri göçe katılırlar ve çoğu durumda tüm aile birden çalışır. Bu nedenle bu gruba bakıldığında çocuk işçilik, yaşlı işçiler, kötü barınma koşullarında yaşayan çocuklar, ağır koşullarda çalışan kadınların hepsini aynı anda görmek mümkündür (Çınar, 2014:13). Çünkü mevsimlik tarım işçiliğinin bir kavram olarak iki özelliği bir arada taşıdığı görülür: bunlardan biri işin mevsimlik özellikler taşıması, diğeri ise ücretli işçilik niteliğidir. Bu iki özellik mevsimlik tarım işçilerinin işlerinin olduğu kadar yaşam koşullarının da belirleyicisidir. Bu yüzden bu iki kavramın ifade ettiği anlam önem taşımaktadır.

Değişen tarım politikalarına bağlı olarak tarım işçisi çalıştıran işveren ile mevsimlik işçilik arasındaki ilişkinin de değiştiği ve bu değişimin işçinin aleyhine olduğu görülmektedir. 2000'li yıllarla birlikte mevsimlik tarım işçileri pazarlık güçlerini kaybetmiştir. 2000'li yıllar öncesinde gezici mevsimlik işçilerin yol masrafları işveren tarafından karşılanmakta iken artık karşılanmamaktadır. Yine 2000'li yıllar öncesinde gezici işçiler çalışma sürelerinin işverenin evinde ya da onun sağladığı alanlarda yaşamakta iken artık bu değişmiştir ve işçilerin büyük çoğunluğu kendi olanakları ile kurdukları çadırlarda yaşamak zorunda kalmaya başlamıştır. Bu, gezici mevsimlik tarım işçiliğinde yer alan grupların mekansal dışlanmasına ve buna bağlı olarak sosyal dışlanmalarına neden olmuştur. Mekansal ayrışma bir yandan kendi yaşadıkları alan üzerinde kontrol kuramamalarına (işverenin gösterdiği alana çadır kurma) diğer yandan da "diğerlerinin" alanına girememelerine (çadırdan çıkıp köyde rahatça dolaşabilme, köy hayatına katılma) neden olmuştur. Bu değişimlere bağlı olarak ulaşım-konaklama-iş düzenlemelerini yapan aracı mekanizma olarak tarım iş aracıları artmaya başlamış ve bu aracılardan ücreti de işçilerin yevmiyelerinden kesilmeye başlamıştır. Aracıların ağırlık kazanması en çok kadınları etkilemiştir. Aracılar, ücreti direkt kadına vermek yerine ailenin erkek üyelerine vererek kadınların kazandıkları ücret üzerindeki kontrollerinin kaybolmasına neden olmuştur. Kadınların hem iş süreci (aracıların iş yeri, ne kadar çalışılacağı, bir sonraki işin neresi olacağı gibi alanları düzenliyor olmaları) hem de ücretin ödenmesi üzerindeki kontrollerini kaybetmeleri, emeklerinin görünmez olmasına yol açmıştır. Ayrıca ücretli çalışma dışındaki yeniden üretim işlerinin kadınlar tarafından sürdürülmesi iş-iş dışı, zaman-mekan ayrımını da ortadan kaldırdığından kadın emeği ev içi emeğe dönüşmüştür (Küçükırca, 2012).

Mevsimlik tarım işinde yer alan erkek işçiler bile iş ilişkilerinin kurulmasına hakim değilken kadın işçiler için kişisel iradelerinin bir sonucu olarak emek güçlerini sattıklarını iddia etmek mümkün değildir. Dolayısıyla kadın işçilerin bağımlı işgücü olarak tanımlanmaları, onların emek güçleri üzerindeki kontrolü tamamen ele geçirmiş olan erkek akrabalarından itibaren başlamaktadır. Günlük ücretli kadın işçiler özgür ücretli işçi değildirler çünkü kendi emek güçlerini metalaştıramazlar ve

işgücü piyasasında kişisel iradelerinin bir sonucu olarak satamazlar (Çınar, 2014:181). Mevsimlik tarım işçisi kadınlar ve her iki cinsiyetten gençler karar sürecine etki edememenin devamı olarak ücretlerini de kendileri almamaktadırlar. Hatta kadınlar ücretlerini hiç görmemektedirler. Kadın işçiler bireysel olarak değil ailenin ve hanenin üyesi olarak tanımlanmaktadır.

Mevsimlik tarım işçilerinin en büyük sorunlarını işsizlik olarak tanımlıyor olmaları onların çaresizliklerini/alternatifsizliklerini görebilmek açısından önemlidir. Ekonomik durumlarının kötü olması, yaşadıkları yerlerde iş alternatiflerinin sınırlı olması, mevcut sınırlı işlerin ücretlerinin düşük olması mevsimlik tarım işçiliğini geçinmek için tek yol olarak ortaya çıkarmaktadır (Geçgin, 2009:27). Daha iyi alternatiflerinin olmaması mevsimlik tarım işçiliğinin düşük ücretlerine razı olmalarına sebep olmaktadır (Çınar, 2014: 205).

Tarım ekonomisi açısından gezici olsun ya da olmasın mevsimlik tarım işçilerinin emeğinin katkısı oldukça önemlidir. Ancak tarım işçi sınıfı diğer işçi sınıflarına göre ihmal edilmiş bir sınıftır. Onların karşılaştıkları sorunlardan en önemlisi ise kayıtdışı çalışarak sosyal güvenceden mahrum kalmalarıdır. Türkiye'de 10'ar yıl arayla yapılan saha araştırmalarına göre tarımda çalışan mevsimlik tarım işçilerinin yaklaşık % 90'ının sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Toplam nüfusun % 80'den fazlası sosyal sigortalar vasıtasıyla kapsama alınmış görünmekle birlikte bu, bağımlı nüfusun yüksekliğinden kaynaklanan "sanal bir başarı" olarak ortaya çıkmaktadır (Alper, 2013:27-28). Nitekim 2014 yılına gelindiğinde tarımda çalışan 20 kadından 19'u, 20 erkekten 15'i kayıtdışı çalışmaktadır. Tarımda istihdam edilen 603 bin ücretli veya yevmiyeli çalışanın 508 bini kayıtdışı istihdam edilmektedir. Bu nedenle günümüz Türkiye'sinde mevsimlik tarım işçileri açısından sosyal güvenlik ya da sosyal koruma ütopyik bir durumdur (Demir, 2015:192).

Duruiz (2011) yayınlanmamış yüksek lisans tezinde diğerlerinin bakış açısının mevsimlik işçiliği nasıl kurduğunu analiz etmiştir. Mevsimlik tarım işçilerine ilişkin ortalama bakış açısının "patates çuvalları misali, balık istifi kamyonlara doldurulup taşınıyorlar, plastik çadırlarda hijyenden yoksun, insanlık dışı koşullarda yaşıyorlar, kadın, yaşlı, çocuk demeden çok düşük bir ücretle güneşin altında günde on iki saat çalışıyorlar" şeklindedir. Bu bakış açısına göre gezici mevsimlik tarım işçilerinin bedenleri, zavallı yoksul kurbanların bedenleridir, yoksun ve eksiktir. Fakat bazen de bu bedenler fazladır, çok çocukları vardır, hırsızlık yaparlar, huzursuzluk çıkarırlar, tehlikelidirler. Bu söylemler aracılığıyla nesneleştirilen bedenler, tarladaki muhataplarının hiç kullanmadıkları "mevsimlik tarım işçisi" kategorisine sıkıştırılmaktadırlar. Bu kategori içine girenlerin aralarındaki farklılıklar yok sayılır, yekpare bir "öteki"ye dönüşürler. Duruiz (2009), Manisa'nın Soma, Akhisar ve Alaşehir ilçelerinde gezici mevsimlik tarım işçiliği yapmakta olanlarla derinlemesine görüşmeler ve katılımcı gözlemler yaparak araştırmalarını gerçekleştirmiş ve

nesneleştirici bakış açısını grubun deneyimlerini görünür kılarak eleştirmiştir (Duruiz, 2011; 2013).

Mevsimlik tarım işçiliğinin en ağır ve de sahipsiz işçilerini ise çocuklar oluşturmaktadır. Sorunun arkasında hane yoksulluğu yer almaktadır ve aileler çocuk emeğine tarımda mevsimlik göç sürecinde ihtiyaç duymaktadır. Çocukların eğitimlerini yarıda bırakarak aileleriyle birlikte göç etmeleri ve tarımdaki ağır çalışma koşullarına dâhil olmaları önemli bir çocuk hakkı ihlali oluşturmaktadır (Friedrich Ebert Stiftung Derneği, 2012:12, Kalkınma Atölyesi, 2013). Ancak hane yoksulluğu çocuk emeğinin kullanılmasını gerektirmekte ve çocuk emeğinin sürece dahil edilmesi ise yoksulluğu daim kılmaktadır. Çocukların eğitime katılımları, eğitimde kaldıkları süre ve eğitimin getirisine olan inançları azalmaktadır.

Özbek'in 2007 yılında gerçekleştirdiği çalışmanın ana konusu tarım işçisi çocuklar olmuştur. Bu çalışmada 1990'lı yılların başında Şırnak'taki köylerinin boşaltılması sonucu Adana'nın Karataş ilçesine bağlı Tuzla Belediyesi sınırları içerisinde bulunan Karagöçer ve Kapıköy bölgelerine göç eden, uzun yıllar bu bölgede çadırlarda yaşayan, tarlalarda çalışan tarım işçisi çocukların sosyo-ekonomik durumları, yaşam ve çalışma koşulları, eğitim durumları ve gelecekte beklenenleri incelenmiştir. Ayrıca bu tez ile Karagöçer ve Kapıköy bölgesindeki çocukların aileleriyle birlikte yaşamış oldukları yoksulluk, yoksunluk ve sosyal dışlanma olgusu vurgulanmış, bu insanların her türlü sosyal ve politik haklardan nasıl mahrum kaldıkları irdelenmiştir. Araştırmanın temel sorusu Karagöçer ve Kapıköy bölgelerinde yaşanan çocuk işçiliğinin nedenleridir. Araştırma sonuçları, bölgede yaşanan çocuk işçiliğinin nedenlerinin 1990'lı yılların başında yaşanan köy boşaltmaları sonucu ailelerin Tuzla'ya göçleri ile başlayan yoksulluk, yoksunluk, sosyal dışlanma ve vatandaş olarak sosyal ve politik haklardan yararlanamama olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla bu çalışma, tüm bu olumsuz koşulların nasıl çocuk yoksulluğuna ve buna bağlı olarak da çocuk işçiliğine yol açtığını kavramsal olarak açıklamakta ve çocukların işçilik durumlarını ailelerinin içinde bulunduğu yoksulluk, yoksunluk, sosyal dışlanma ve vatandaşlık haklarından yararlanamamaları üzerinden aktarmaktadır. Çalışmanın temel önermelerinden birisi araştırmaya konu olan çocukların farklı bir çocuk işçisi kategorisi oluşturmalarıdır. Her ne kadar bu çocuklar tarım sektöründe çalışıyor ve mevsimlik tarım işçisi çocuklarla benzer koşullarda yaşıyor olsalar da, uzun yıllardır bölgeye yerleşmiş olan ailelerin çocukları olarak mevsimlik, geçici tarım işçisi olarak sınıflandırılmamalıdır. Araştırmanın bir diğer önemli önermesi ise bu çocukların ailelerinin diğer zorunlu göç mağduru ailelerden farklı olarak şehirlere yerleşmek yerine kırsal bir bölgeye yerleşmiş olmalarıdır. Bu nedenle bu insanlar şehirde erişilmesi kolay olan pek çok hizmetten de mahrum kaldıkları için zorunlu göç mağduru diğer ailelerden daha dezavantajlı durumdadırlar. Tüm araştırma bulguları bu ailelerin çocuklarıyla birlikte Türkiye'nin en yoksul kesiminin bir parçası olduklarını göstermektedir (Özbek, 2007).

Gezici mevsimlik işçiliğinde yer alan ve bu işçilikten en olumsuz etkilenen bir diğer grup ise kadınlardır. Çalışıp-çalışmama ve ücretlerinin kontrolü ile ilgili kararları kadın işçilerin kendilerinin verebilmelerini zorlaştıran ilişkiler sadece geleneklerin ağır yüküyle açıklanamaz. Bu durum aynı zamanda kapitalizmin emek gücünü kontrol etme stratejilerinin bir parçası olarak anlamlıdır. Ataerki ile kapitalizmin çıkarlarının ortaklaşması hali mevsimlik tarım işçiliğinde oldukça nettir. Mevsimlik tarım işçisi kadınların durumunda ücret karşılığında çalışmak ile ataerki değer yargılarından özgürleşmek arasındaki ilişki bazen tersine işleyebilmektedir. Bilindiği gibi ücretli bir işte çalışan kadınların aile içi karar verme süreçlerinde söz sahibi olmaları veya ataerki pazarlıkta güçlenmeleri beklenebilir. Oysa kadınların katı bir şekilde yalıtıldıkları, denetlendikleri bu ataerki-kapitalist toplumsal örgütlenme biçimi erken yaşlardan itibaren annelerin sorumluluklarını kız çocuklarının üzerine yıkmaktadır. Bu durum daha yaşamlarının ilk dönemlerinden itibaren onları eğitimden kopararak alternatiflerini yok ederken sorumluluk sahibi, çalışkan, kolay yönetilebilir kişiler olarak yetiştirmelerine neden olmaktadır. Bu yüzden kadınlar, ataerki pazarlıkta güçlenemedikleri için mevsimlik tarım işçisidirler. Mevsimlik tarım işçiliğinin giderek daha fazla kadınlara bırakılması bir taraftan kadınların başka bir alternatifleri olmadığı için işgücü rezervini canlı tutmakta diğer taraftan ataerki değerlerin oluşturduğu sıkı kabuğu daha da katılaştırmaktadır (Çınar, 2014:214-15).

Konuyla ilgili yapılan araştırmalara göre mevsimlik tarım işçileri tarım sektörünün vasıf gerektirmeyen işlerinde yoğunlaşmaktadırlar. Başka alternatiflerinin bulunmayışı ve vasıf seviyesinin düşük olması birlikte düşünüldüğünde, ortaya işgücü piyasasında hareketlilikleri sınırlanmış işçilerin bu işlere daha çok yönelmelerine dair bir sonuç çıkmaktadır. Sonuçta böyle bir kesimin var olması da işverenlerin ucuz ve mevsimlik emek kullanabilecekleri ürünlere daha fazla yönelmesine neden olabilmektedir (Martin, 2002). Mevsimlik tarım işçisi olarak emeklerini arz edenler açısından bakıldığında bu işçi kesiminin dezavantajlı olarak nitelenen bazı gruplardan oluştuğunu iddia etmek için yeterli kanıt vardır. ABD'de yapılmış çok sayıda araştırmaya göre yasal korumadan yoksun tarımsal işgücünü oluşturanların genç, Meksikalı ve Hispanik kökenliler olduğu görülmektedir (Kandel ve Donato, 2009). İspanya'da Afrikalı göçmen işçiler kayıt dışı olarak mevsimlik tarım işçiliği yapmaktadırlar (Hoggart ve Mendoza, 1999). Norveç'te ise tarımda mevsimlik işçi olarak Doğu Avrupalıların çalıştığı görülmektedir (Rye ve Andrzejewska, 2010). Türkiye'de ise çoğunlukla Kürtlerin ve Arapların mevsimlik tarım işinde çalışmakta oldukları görülmektedir (Şimşek ve Koruk, 2009).

Çok düşük ücretli bir iştir. Buna karşılık çalışma saatleri çok uzundur, çoğu durumda haftalık dinlenme günleri olmadan çalışılır (Geçkin, 2009:19). Çocuklar da mevsimlik tarım işçiliğinin parçasıdır. Ücret karşılığı olarak doğrudan ya da kendilerinden küçük kardeşlere bakmak, ev işleri yapmak gibi dolaylı yollardan üretim sürecine katılırlar. Ayrıca okulların açık olduğu dönemde geçici göçlerin başlaması nedeniyle

çocuklar eğitimden erken yaşta kopmaktadır (Yıldırak vd., 2003:119, Kalkınma Atölyesi, 2013).

Barınma sorunu iki önemli aşamayı içerir. İlki çalışılacak yere gidilirken kalınacak süreye bağlı olarak göç esnasında alınan malzemeler ve bunların ulaşımı, ikincisi ise çalışılacak yerdeki barınma koşullarıdır. İlki sıklıkla medya aracılığı ile duyulan trafik kazaları ile ilgiliyken ikincisi ise çoğunlukla çadırda yaşama koşulları ile ilgilidir. Bazı durumlarda işverenlerin yaptıkları barınaklarda kalınmaktadır. Ancak her iki durumda da barınma koşulları sağlıklı bir yaşam için yeterli seviyede değildir (Şimşek, 2011; Özbekmezci ve Sahil, 2004; Yıldırak vd., 2003).

Gezici mevsimlik tarım işçilerini ilgilendiren bir diğer sorun alanı dışlanma konusu ile ilgilidir. Tanıyarak dışlama olgusu, Kürt karşıtı politikaların, ya da toplumdaki Türk milliyetçiliğinin basit bir uzantısı değildir. Neo-liberal politikaların ve zorunlu göçün doğrudan bir neticesi de değildir. Kürt göçmenleri göç ettikleri kentlerde sosyo-ekonomik ve mekânsal olarak dezavantajlı bir konuma yerleştiren tüm siyasal ve toplumsal süreçlerin orta-sınıf tarafından kültürel olarak deneyimlenmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Cahillik, bölücülük, kent hayatını bozma, haksız kazanç sağlama, kentleri işgal etme gibi eski ve orta sınıfa özgü olmayan söylemler, bu süreç içinde yeni bir anlam kazanmakta ve orta sınıfların hayat deneyimlerinin ve pratiklerinin bir sonucu olarak etnikleştirilmiş düşmanca bir hissiyatın ortaya çıkmasının temelini oluşturmaktadır (Saraçoğlu, 2007). Bu temel sadece kentsel alanlara göç edenleri değil mevsimlik gezici işçilik yapanları da tarlada, çadırda bulmakta ve dışlanma deneyimlemelerine yol açmaktadır. Etnik kökenleri, düşük vasıflı işçi olmaları, barınma koşullarının kötü olması ve tüm bunların sonucu olarak yoksullukları daha görünür bir grup haline gelmektedirler (Geçkin, 2009).

Bu nitelikleri dikkate alarak bir mevsimlik tarım işçisi profili çıkarmak olanaklı gözükmemektedir. Gezici mevsimlik tarım işçileri büyük çoğunlukla Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşayan, etnik olarak çoğunluğu Kürt ve Arap olan, sosyal güvencesi olmayan ve örgütsüz bir gruptur (Şimşek ve Koruk, 2008). Bu profile, işçilerin genel olarak aileleri ile göç ettikleri ve çalışma-yaşama alanlarının tarla olduğunu da eklemek gerekmektedir. Genellikle en temel alt yapı gereksinimlerinden yoksun, boş araziye yerleşerek yaşamaya ve çalışmaya çalışan bir grup ortaya çıkmaktadır. Yerleşim yerinin kente uzaklığı akrep, yılan sokması, ishal, sıtma, tifo gibi hastalık ve acil durumları yaşamın gündelik deneyimine dönüştürmektedir. Kötü barınma/yaşama/çalışma koşulları sadece mevsimlik tarım işçilerini değil onların diğerleri ile olan ilişkilerini de olumsuz etkilemektedir. Diğerlerinin gözünde onların "cahil, pis, mağara insanı, geri insan" şeklinde görülmelerine ve ikinci sınıf insan olmalarına yol açmaktadır. Tüm bu güçlükler rağmen tarımsal üretimde mevsimlik tarım işçileri çalışmak zorundadır. Yaşanılan yerin iş piyasasının yeterli iş üretememesi, özellikle kente yeni göç etmiş grupların iş piyasasının gereksinimlerine uygun beceri ve

hünerlerinin olmaması, kentte yaşayabilmek için yeniden tarla işini yapmaya çalışması gibi nedenler bu işi bir zorunluluğa dönüştürmektedir. İşin temel nitelikleri ise şöyle belirmektedir:

Mevsimlik Tarım İşçiliği genellikle sigortasız bir iştir: Kamu ve özel işletmelerde çalışan daimi tarım işçileri 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu'na göre zorunlu sigortalı iken, 2925 sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu'nda mevsimlik tarım işçilerini içeren geçici tarım işçileri kategorisinin sosyal güvenliği, isteğe bağlı ve işçilerin kendi prim ödemeleri esasına dayalı olarak düzenlenmiştir. Bu durum, mevsimlik tarım işçilerinin büyük ölçüde sigortasız olmalarına yol açmaktadır.

Mevsimlik Tarım İşçiliği genellikle örgütsüz bir iştir: Tarım sektöründe faaliyet gösteren Türk-İş, Tarım-İş ve KESK'e bağlı Tarım Orman-Sen sendikaları vardır, ancak bu sendikaların üyeleri genellikle devlet tarım ve/veya orman işletmelerinde çalışan daimi işçilerdir. Bu örgütsüzlük işçileri ve hatta aslında sendikaları da güçsüz kılmaktadır.

Mevsimlik Tarım İşçiliği genellikle mevsimlik bir iştir: Tarımsal faaliyetlerin en temel iktisadi niteliği mevsimlere bağlı bir değişimi içinde barındırmasıdır. Tarımsal üretim de istihdam edilen işgücü de bu bağlamda mevsimlere bağlı olarak bu sürece katılmaktadır.

Mevsimlik Tarım İşçiliği genellikle Göç Edilen bir iştir: "Mevsimlik" göç etme olgusu tarımda mevsimlik işgücü ihtiyacının oluşundan kaynaklanmaktadır. Çok sayıda işçiye kısa süreli (mevsimsel) ihtiyaç duyulması Türkiye'de tarımın makineleşmesi ile açıklanmaktadır. Tarımsal üretimin belli bazı aşamaları makineleşmediği için bu alanlarda işgücüne ihtiyaç duyulmaya devam edilmektedir. Türkiye tarımında emeğin bolluğu bazı işlerin makineleşmesini ekonomik olmaktan çıkarmaktadır. Ancak tarımda bu tür kısa süreli işlerin hala var olabilmesi makineleşme ya da ürün özelliğinin yanında bir de bu işlerde çalışmak isteyecek emeğin miktarına bağlıdır.

Mevsimlik Tarım İşçiliği Genellikle Geçici bir iş değildir: Mevsimlik tarım işçilerinin ücretlerinin çok düşük olması, işi belirli bir süre yapıp sonrasında vazgeçmeye olanak tanımamaktadır. Ayrıca ücretlerin düşüklüğü ve tarım alanlarında aile üyelerinin tümünün yapabileceği işlerin olması çocuk emeğinin de kullanılmasına yol açmakta, mevsimlik tarım işçiliği kalabalık ailenin tüm üyeleri ile katıldığı, ailece yapılan bir işe dönüşmektedir. Düşük ücret, göç ve tarım alanlarında yaşama çocuk ve kadınların sürece dahil edilmesine yol açmakta, aileler tüm üyeleri ile birlikte yoksullukla baş etmeye çalışmaktadır. Bu da beraberinde yeni kuşakların eğitim, beceri sorununu ve kadınların da ciddi sağlık sorunlarını üretmekte ve işin hem aynı kuşakta hem de kuşaklararası aktarılmasına yol açmaktadır. Bu niteliklerine rağmen mevsimlik tarım işi bir "iş" ve bu alanda çalışanlar ise "işçi"dir. Modern tarımsal yapı içinde bulunmaları

ve böyle bir yapının ürünü olmaları, diğer taraftan da yıllık gelirin belirleyici kesimini ücret geliri olarak elde etmeleri dolayısıyla bu kesimin işçi sayılması gerekmektedir.

2

Araştırmanın Metodu

“Gezici Mevsimlik Tarım İşinde Çalışan Kadınların Çalışma ve Yaşam Koşullarının İrdelenmesi” Araştırması kadınlar üzerine odaklanan bir araştırmadır. Adıyaman ve Şanlıurfa kent merkezlerinde yaşamakta olan ve yılın belirli dönemlerinde gezici mevsimlik tarım işinde ücretli olarak çalışmakta olan kadınlar araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Yapılan çalışmaların pek çoğu tarımda mevsimlik işçi göçünün büyük bir kısmının Şanlıurfa’dan çıkmakta olduğunu göstermektedir. Şanlıurfa ilinde gezici mevsimlik işçilik yapmakta olan nüfus fazladır aynı zamanda da gezici mevsimlik tarım işçiliği yapılma süresi daha uzundur (6-9 ay arası) ve bu iş göçe katılanların çoğu için ana geçim kaynağı niteliğindedir. Adıyaman ili ise özellikle 2002’de çıkan tütün yasasının etkisiyle eskisi kadar çok tütün üretmez olmuş ve buna bağlı olarak mevsimlik tarım işçiliğine katılanların sayısı artmış olan bir şehirdir. Adıyaman ilinde göçe katılanların çalışma süresi daha çoğunlukla daha kısa olup (2-4 ay) bu göç ek kazanç sağlamak amacıyla gerçekleştirilmektedir. İki ilin dahil edilmesi mevsimlik işçilik ve işçiliğin kadın emeği ve kadın güçlenmesi üzerine etkilerini araştırmak isteyen bu çalışma için önemli bir boyut olmuştur.

Araştırmada kadın grubu kendi içinde iki kategoriye ayrılarak ele alınmıştır. 15-24 yaş grubu genç kadınların² deneyimlerini anlamak, gençlik kategorisi içinde görünür olmalarını sağlayabilme ve bu anlamda kadın ve gençlik çalışmalarının kapsamına gezici mevsimlik tarım işçisi genç kadınlar dahil edilmek istenmiştir. Ayrıca gezici

2 - Genç ve gençlik kavramlarının tam olarak görüş birliğine varılmış evrensel tanımları henüz yapılamamıştır. Böyle bir görüş birliğine varılamamış olunmasının en önemli nedenlerinin başında, gençlik çağının soyut bir kavram olmasının büyük payı bulunmaktadır. İnsanların çocukluk çağından, gençlik ve olgunluk çağına geçiş süreci, etkilerini yalnızca bireyin bedensel durumunda göstermez. Bunun yanında, psikolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel pek çok etkileri bulunmaktadır. Öte yandan, her çağın kendine özgü birtakım ayırıcı özellikleri bulunduğu da unutulmamalıdır. Söz konusu zorluk ve sınırlılıklarına rağmen gençliğin kapsadığı yaş aralığına ilişkin kabul gören tanımlar da mevcuttur. Örneğin Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ); 10-19 yaş grubunu ergenlik, 20-24 yaş grubunu gençlik dönemi ve 10-24 yaş grubu bireyleri ise genç insanlar olarak tanımlamaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Birleşmiş Milletler (BM) gibi uluslararası kuruluşlar ise gençlik dönemini 15-24 yaş grubu olarak kabul etmektedirler. UNESCO, genç insanların değişen ve heterojen bir grup olduğunu ve genç olma tecrübesinin bölgelere ve ülkelere göre büyük değişiklik arz ettiğini vurgulamaktadır. Avrupa Birliği’nin bazı raporlarında ise gençler 15-29 yaş aralığındakiler olarak tanımlanmaktadır (Commission of European Communities, 2011).

mevsimlik tarım işinde ücretli çalışmanın kadın üzerine olan etkilerinin irdelenmesi, kadınların ücretli işe katılım koşullarının anlaşılması da amaçlanmıştır. Mevsimlik tarımda işçilik ve bunun yaşama, çalışma koşulları ile kadın emeği üzerine olan kapsamlı etkilerini görebilmek için iki aşamalı bir araştırma planlanmıştır. Belirlenmiş amaçlara ulaşılabilme için niceliksel (kesitsel araştırma) ve niteliksel (derinlemesine görüşme) araştırma yöntemi birlikte kullanılmıştır. Kullanılan iki yöntemle ilgili olarak iki aşamada yürütülmüştür. Araştırmanın ilk aşamasında niteliksel yöntem kullanılarak 60 derinlemesine görüşme Nisan-Mayıs 2014 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Niteliksel aşamada elde edilen bulgular değerlendirilmiş ve elde edilen bulgular yardımı ile soru formu geliştirilerek ikinci aşama gerçekleştirilmiştir.

2. 1 Niteliksel Aşama:

Niteliksel araştırma bireyler, süreçler ve olgular hakkında; deneyimlerin, davranışların, faaliyetlerin tanımlandığı; niyetlerin, isteklerin, değerlerin, fikirlerin içinde yer aldığı; duyguların, hislerin yansıtılabildiği; bilgilerin, inançların, kanaatlerin ayrıntılı bir şekilde aktarılabildiği araştırma yöntemidir. Bireyin içinde yer aldığı koşullara, sosyal olguların bağlamsal özelliklerine, tarihsel, sosyal, mekânsal varoluşlara ve simgesel anlam dünyasına duyarlı, esnek bir yöntem anlayışı ve doğrudan alıntılarla oluşturulan nitel veriler araştırmacının kendi sözcüklerinden çok, araştırılanın ifadesindeki asıl anlamı kavrayabilme olanağı sunmaktadır (Kümbetoğlu, 2005).

Bu olanaktan yararlanabilmek amacıyla, Adıyaman ve Şanlıurfa illerinde mevsimlik tarım işçiliğinde yer alan 60 kadın ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler gerçekleştirilirken yaş değişkenine dikkat edilmiş ve toplam görüşmelerin yarısı 15-25 yaş arası genç kadınlarla gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler kişilerin izni alınarak kayıt edilmiştir. Her iki ilde yapılan görüşmeler mahalle düzeyinde gerçekleştirilmiş, görüşülecek olan kişilere kartopu tekniği ile ulaşılmıştır. Kartopu örneklem yoluyla, görüşülen kişilerden bazıları kaynak kişi haline getirilerek yeni görüşülecek kişilere ulaşılmıştır. Çalışmanın doyum noktasının belirlenmesinde sahadan edinilen bilgilerde tekrarların artması etkili olmuştur. Görüşmelerin kişilerin yaşadıkları yerlerde yapılmış olması, aynı zamanda gözlem yapılmasına da olanak sağlamıştır. Görüşmelerin tamamı proje ekibinde yer alan 2 deneyimli sosyolog tarafından gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde ana temayı izlemeyi kolaylaştırıcı görüşme formu geliştirilmiş ve kullanılmıştır. Kayıt edilen görüşmeler görüşülen kişilerin mahremiyetini koruyacak şekilde çözümlenmiştir.

Niteliksel görüşme değerlendirmesi yapılırken tematik analiz tekniği kullanılmış, iki şehir birlikte değerlendirilmiştir. İl ve yaşa bağlı farklılıklar değerlendirme içinde yapılmıştır. Temel olarak değerlendirme yapılırken, görüşülen kişinin sosyo-demografik özellikleri (yaş eğitim, medeni durum, kardeş sayısı, anne-baba işi, çalışma deneyimi gibi,) gezici mevsimlik tarım işçiliğinde yer alma nedenleri, işin temel nitelikleri, mevsimlik işçilik için gidilen yerler ve kalma süreleri, ulaşım ve yaşam

koşulları, iş içindeki farklılaşma, gelirin nasıl alındığı ve kullanıldığı ile bunun kadınların hak kullanımlarına yaptığı katkıya odaklanılmıştır.

Niteliksel çalışmada yer alanların profilleri incelendiğinde; Adıyaman ilinde görüşülen 15-25 yaş arası genç kadınların 3'ü ilkokul terk ve ilkokul mezunu, 10'u lise terk, lise öğrencisi ve lise mezunudur. 1'i üniversite öğrencisi ve 1'i de ortaokul mezunudur. 25 yaş üstü kadınlar eğitim durumları açısından incelendiğinde 8 kadının okula gitmemiş olduğu, 5 kadının ilkokul mezunu ve/veya terk etmiş olduğu, 1 kadının lise, 1 kadının da açık liseden mezun olduğu görülmektedir. Urfa ilinde görüşülen kadınlar eğitim açısından incelendiğinde 15-25 yaş grubunda olan genç kadınların 2 tanesi hiç okula gitmemiştir, 9 kadın ilkokul terk ya da mezundur, 4 kadın ise ortaokul terk ya da mezundur. Aynı yaş grubu dikkate alınarak eğitim durumları açısından iki il karşılaştırıldığında, Adıyaman ilinde yaşayan genç kadınların eğitime erişim ve eğitimde kalma sürelerinin Urfa'dakilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. 25 yaş üstü kadınlar eğitim açısından incelendiğinde 10 kadının okula gitmemiş olduğu 5 kadının ise ilkokul terk ya da mezun olduğu görülmektedir. İki il karşılaştırması yapıldığında 25 yaş üstü grup için eğitim durumunun benzer olduğu görülmektedir. Medeni durum açısından incelendiğinde, Adıyaman ilinde görüşülen 15-25 yaş arası kadınların bir kadın dışında bekâr olduğu görülmüştür. 25 yaş üstü grup açısından bakıldığında ise bir kadın dışında evli oldukları görülmektedir. 25 yaş üstü evli olan kadınların çoğunluğunun akrabası ile evlilik yapmış olduğu görülmektedir. Urfa'da görüşülen 15-25 yaş arası genç kadınlar medeni durum açısından incelendiğinde Adıyaman iline benzer şekilde 1 kadın dışında bekârdır. 25 yaş üstü grup incelendiğinde ise 1 bekâr ve 1 eşi ölmüş kadın dışında evlidirler. Medeni durum açısından iki il benzerlik göstermektedir. Kardeş sayıları açısından Adıyaman ilinde görüşülen 15-25 yaş arası genç kadınlar incelendiğinde, 7 kadın 5 ve altında kardeşe sahipken 8 kadının 6-10 arası kardeş sahibi olduğu görülmektedir. 25 yaş üstü grup kadınlar kardeş sayıları açısından incelendiğinde, 2 kadının 5 ve altında kardeşinin olduğu 13 kadının ise 6-12 arasında değişen sayılarda kardeşlerinin olduğu görülmektedir. İki yaş grubu birlikte değerlendirildiğinde artan yaş ile birlikte kardeş sayısının da artmakta olduğu görülmektedir. Şanlıurfa'da görüşülen 15-25 yaş arası genç kadınlar kardeş sayıları açısından incelendiğinde, 2 kadın 5 ve altında kardeş sahibi iken 13 kadın 6-12 arasında değişen kardeşe sahiptir. 25 yaş üstü grup incelendiğinde 13 kadının 6-12 arasında kardeşe sahip olduğu görülmektedir. Adıyaman iline benzer şekilde artan yaşla birlikte sahip olunan kardeş sayısı da artmaktadır. Kadınlar sosyal güvenceye sahiplik açısından incelendiğinde Adıyaman ilinde görüşülen toplam 30 kadının 14'ünün sosyal güvencesinin olmadığı; sağlık açısından güvence sağlayan yeşil karta sahip olduğu ancak 16 kadının eşleri ve/veya kocaları üzerinden Sosyal Güvenlik Kurumu'na bağlı sigortalılıklarının olduğu görülmektedir. Şanlıurfa ilinde sosyal güvence durumuna bakıldığında 2 kadının Sosyal Güvenlik Kurumuna bağlı güvenceye sahip olduğu kalan 28 kadının ise Yeşil Kart sahibi olduğu görülmektedir. İki il sosyal güvenlik açısından incelendiğinde

Adıyaman ilinde görüşülen kadınların baba/kocalarının çeşitli biçimlerde çalışmakta oldukları ve bu yolla sosyal güvenceye sahip oldukları görülmekte iken Şanlıurfa ilinde görüşülen koca/babaların nerede ise tamamının mevsimlik tarım işçiliği yapmakta oldukları ve buna bağlı olarak da sosyal güvencelerinin olmadığı görülmektedir.

2.2 Niceliksel Aşama:

Bu çalışmada, Şanlıurfa ve Adıyaman il merkezlerinde mevsimlik tarım işçisi kadınları temsil eden bir örnek üzerinde;

- Kadınların çalışma ilişkilerini ve koşullarını,
- Geçici/gezici yaşam koşullarının nasıl şekillendiğini,
- Tarım iş aracı-ışveren-kadın çalışan arasındaki ilişkileri,
- İşten elde ettikleri gelir ve gelirin kullanımını,
- Sosyo-ekonomik statüleri ile sigortalılık durumlarını,
- Kamu hizmetlerine erişim durumlarını,
- Mevsimlik tarım işçiliğinin "hak" kullanımları üzerine olan etkileri araştırılmıştır.

Niteliksel araştırmanın evrenini, Adıyaman ve Şanlıurfa illerinin il merkezlerinde yaşayan ve araştırmanın yapıldığı yıl mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan ailelerin 15-25 ve 25 yaş üstü kadınları oluşturmuştur. Araştırmanın ilk aşamasında örnek çerçevesi oluşturulmuştur. Örnek çerçevesi için öncelikle her iki il merkezinde mevsimlik tarım işçisi kadınların yaşadığı mahalleler, İl Halk Sağlığı Müdürlüğü Toplum Sağlığı Merkezleri'nden, Belediye Başkanlıklarından ve mahallelerin ilköğretim okul yönetimlerinden ve muhtarlardan elde edilen bilgilerle listelenmiştir. Elde edilen mahalle listeleri Türkiye İstatistik Kurumu'na (TÜİK) gönderilmiş ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) kullanılarak araştırmanın yürütüleceği hanelerin yer alacağı kümeler seçilmiştir. Örnek çerçevesi oluşturulurken bu yöntemin seçilmesinin nedeni, veri tabanında ailelerin yaptıkları işlerin tam olarak yer almamasıdır.

Araştırmada örnek büyüklüğü % 95 güven düzeyinde, 1,1 desen etkisi ve cevapsızlık oranı dahil edildiğinde yaklaşık 750 hanede 1200 kadına ulaşılması olarak planlanmıştır. Küme büyüklüğü 10 hanehalkı olarak belirlenen çalışmada, her blokta 10 adresin yer aldığı listeler TÜİK tarafından hazırlanmıştır. 75.000 haneden oluşan toplam 75 blok listeleme ekipleri tarafından tek tek gezilerek son 1 yıl içinde gezici mevsimlik tarım işçiliği yapan aileler saptanmıştır. Mahallelerde ekip başkanı tarafından gezici mevsimlik tarım işçiliği olan ailelerin yanına 1'den başlayarak numara verilmiş ve her blokta 10 hane rastgele sayılar tablosu kullanılarak seçilmiştir.

Her evde 15-24 yaşları arasında bir kadın ve 25 yaş üzerinde bir kadınla görüşme yapılmıştır. Hanede görüşme yapılacak birden fazla 15-24 ve 25 yaş üzerinde kadın olması halinde, seçimin yansız yapılması için hanehalkı soru kâğıdına, hanehalkı listesi kullanılarak seçim yapmaya yarayacak Kişi Seçme Tablosu (KİŞH) eklenmiştir. Ulaşılması planlanan 1200 kadından 1139'una ulaşılmış olup, yanıtlanma hızı % 94,9 olmuştur.

Bulgular

Araştırma kapsamında Adıyaman ve Şanlıurfa illerinde mevsimlik tarım işçiliği yapmakta olan 15-25 yaş arası ve 25 yaş üstü toplam 60 kadınla (30 Adıyaman, 30 Şanlıurfa) derinlemesine görüşme yapılmıştır. Ayrıca iki ilde 1139 kadına ulaşılarak anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Ailelerin ortalama hane halkı büyüklüğü Adıyaman il merkezinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde ortalama 5,4 ($\pm 1,9$) Şanlıurfa il merkezinde 7,7 ($\pm 3,0$), her iki il için ortalama 7,1 ($\pm 2,9$)'dir. 15 yaş üzerindeki mevsimlik tarım işçisi nüfusun % 31,4'ünün okuma yazma bilmediği, %3,9'unun ise okuyabildiği ancak yazamadığı saptanmıştır. Okuma-yazma bilmeme durumunun yaş ilerledikçe arttığı, 35 yaş ve üzerinde yaklaşık iki kişiden birinin okuma-yazma bilmediği görülmüştür. 1139 kadının % 62,4'ü evli, % 35,8'i hiç evlenmemiş, % 2'si nişanlı ve % 2,4'ü dul ya da ayrı yaşamaktadır. 18-24 yaşları arasındaki kadınların % 15,9'u, 25-49 yaşları arasındaki kadınların % 52,1'i 18 yaş ve altında evlenmiştir. Çoğunluğu amcasının oğluluyla olmak üzere kadınların % 54,2'si akrabasıyla evlidir. Yaklaşık 5 kadından biri kendi isteği dışında evlendirilmektedir. 24 yaş altında yaklaşık her 6 kadından biri kendisi istemediği halde görücü usulüyle evlendirilirken, yaş ilerledikçe bu oran artmaktadır. Yaklaşık 2 kadından biri evlenirken başlık parası ödendiğini bildirirken, on kadından biri ise 'berdel' yapıldığını ifade etmiştir. 24 yaş altı evli kadınlarda berdel azalırken, başlık parası ödeme artarak devam etmektedir. Evli kadınlara yaşayan çocuklarının sayısı sorulmuştur. Araştırmada, 44-49 yaşları arasındaki kadınların ortalama çocuk sayısı $6,3 \pm 3,4$ iken, bu sayı Adıyaman'da $4,3 \pm 2,5$, Şanlıurfa'da $6,8 \pm 3,4$ 'dür.

Ortalama mevsimlik tarım işçiliği süresi 12,6 yıl olup ($\pm 9,1$); Adıyaman'da 8,1 yıl ($\pm 6,3$) Şanlıurfa'da 14,4 yıl ($\pm 9,4$)'dir. Tarlada çalışma süreleri incelendiğinde, 1 ay ile 12 ay arasında çalışan ailelerin olduğu, ortalama 4,8 ay ($Sd=2,2$ ay) olduğu belirlenmiştir. Yılın her ayında mevsimlik tarım işçiliği yapılabilmektedir. Mevsimlik tarım işçisi ailelerin yıl içindeki hareketliliklerine bakıldığında Şanlıurfa ve Adıyaman ili için süre değişkenlik göstermekte olup Şanlıurfa için bu süre daha uzundur.

Çalışılacak olan tarlalara ulaşmak için kullanılan araçlar incelendiğinde, % 60,8'i tarım iş aracısının arabası, % 13,7'si otobüs, % 16,8'i ortak araç kiralama ve % 8,7'si kendi arabalarıyla işe gitmektedir. Her türlü ulaşım aracı için kendilerinin ödeme yaptıkları, işverenlerin ulaşım giderini karşılamadıkları görülmüştür. Ayrıca ulaşım gideri sadece memlekette çıkıp, belli bir iş yerine ulaşım, çalışma sonunda memlekete dönmeyi kapsamamakta, birden çok kez tekrarlandığından önemli bir gider oluşturmaktadır. Bu durum özellikle mevsimlik işçiliği 6 ay ve üzerinde yapan Şanlıurfalılar için 5-6 kez çalışma yeri değiştiğinden önemli bir ulaşım giderinin oluşmasına neden olmaktadır.

Hem kadınlarla yapılan derinlemesine görüşmeler hem de sayısal verilerin gösterdiği yoksulluk, tüm aileleri çoğu zaman insani olmayan şartlarda, çocuklar da dahil olmak

üzere tarımda gezici işçi olarak çalışmaya zorlayan ilk nedendir. Yaklaşık beş kadından dördü yoksulluğu, on kadından biri aile bütçesine katkı sağlamayı, her 20 kadından biri okul masraflarını karşılamayı mevsimlik tarım işçiliği nedeni olarak söylemiştir. Kadınların % 35'i işsizlerin, % 27'si yoksulların, % 25'i mesleği olmayanların ve % 14'ü eğitimsiz olanların mevsimlik tarım işçiliği yaptığını belirtmiştir. Genç kadınlar neden olarak ilk sırada işsizliği bildirirken, Şanlıurfa'daki kadınlar ilk sırada yoksulluğu ifade etmiştir. Kadınların % 66'sı mevsimlik tarım işçiliğinin herkese zarar verdiğini söylerken, yaklaşık % 19'u çocuklara zarar verdiğini bildirmiştir. Bunları sırasıyla yaşlılar ve bütün kadınlar izlemiştir.

Kadınlara tarım alanlarında nerede yaşadıkları sorulduğunda, % 76,7'si kendi kurdukları çadırdaki yaşadığı yanıtını vermiştir. Toplumsal cinsiyet rolleri çadır ve tarlaya taşınmakta olup, yeniden üretim faaliyetleri kadınlar ve kızlar tarafından sürdürülmektedir. Araştırma kapsamında kadınlara tarlada çalışmalarına rağmen ev işlerini yapma durumları sorulmuştur. Kadınların % 70'i ev işlerini tarlada da kadınların yaptığını, yaklaşık % 15'i genç kadın ve çocukların yaptığını, % 6'sı yaşlıların ya da tarlada çalışmayanların yaptığını, yaklaşık % 9'u kadın-erkek herkesin yaptığını ya da erkeklerin yardım ettiğini belirtmiştir. Kadınların toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin algılarının yüksek olduğu ancak fiili durumda pek çok engellerinin olduğu görülmüştür.

Ücretin ödenme şekli incelendiğinde, kadınların % 77'si iş bitiminde ödendiğini bildirmiştir. Kadınların % 73'ü ücreti elçiden almaktadır. Yaklaşık beş kadından biri ise işverenden almıştır. Kadınların % 94'ü ücretin erkeklere ödendiğini bildirirken, çok az sayıda kadın herkese ayrı ya da kadına cevabını vermiştir. Bu kadınların ise eşi ya da erkek aile büyüğü yoktur.

Kadınların % 44'ü barınma koşullarının iyileştirilmesi, % 28'i sigorta yapılması ve % 28'i ücretin artırılması durumunda mevsimlik tarım işçiliğinin iyi bir iş olacağını ifade etmişlerdir. Kadınları en çok etkileyen husus toplumsal cinsiyet rollerinin çadıra taşınması olduğundan ilk istenen husus bu koşulların kolaylaştırılması olmaktadır. Genç kadınlar ilk sırada ücretin artırılmasını söylemişlerdir. Adıyaman ilinde barınma koşullarının iyileştirilmesi ilk sırada yer alırken, Şanlıurfa'da ilk sırada sigortalı olma ve ücretin artırılması yer almıştır.

Çocukların çalıştırılmaması için kadınların yaklaşık % 44'ü yasaklanması, % 36'sı ailelere para verilmesi, % 12,2'si yurt yapılması gerektiğini belirtirken % 5'i ise çocukların çalışması gerektiğini belirtmiştir. Çocukların çalışmasını Şanlıurfa'da yaşayan kadınlar uygun görürken, yurt yapılmasını ve ailelere para verilmesini de Şanlıurfa'da ikamet eden kadınlar önermişlerdir. Şanlıurfa'nın çalışma süresi ve çocuk sayısı birlikte ele alındığında neden-sonuç ilişkisi birlikteliği dikkat çekmektedir. Adıyaman il merkezinde yaşayan kadınların tamamına yakını ise yasaklanması gerektiğini önermişlerdir.

Çocukların okula devam edebilmesi için kadınların % 57'si yaşadıkları şehirde iş imkânı olmasını, % 26'sı ailelere para verilmesini, % 6'sı yurt yapılmasını, % 5'i eğitim döneminin iş dönemine uygun olacak şekilde ayarlanmasını ve % 1,2'si ise tarlada okul yapılmasını istemişlerdir. Tarlada okul olanağı ya da tarlaya yakın okullara devam edilmesi gerçekçi bulunmamaktadır. Bunun çeşitli nedenlerinin olduğu görülmüştür. İlk neden çocuk emeğine gereksinim duyan aile yoksulluğu, ikinci neden ise tarlaya yakın okullara gitme deneyimi olan çocukların yaşadıkları olumsuzluklarla ilgilidir.

Çalışmanın temel sorusu olan “gezici mevsimlik tarım işçiliği yapmakta olan kadınlar ücretli çalışan olmaktan kazanım elde etmekte midirler ve bu çalışma güçlenmelerine katkı sunmakta mıdır?” sorularına “evet”, “şartlı evet”, “hayır” yanıtlarının verilebileceği görülmüştür. Güçlenmeyi, “aile içinde kararlara katılabilme” ve “aile içi cinsiyetçi işbölümünde farklılaşma yaratabilme” kapasitesinin gelişmesi olarak anladığımızda kısmi faydalar üretmekte olduğu görülmektedir.

Araştırma bulgularının gösterdiği en temel sonuç, gezici mevsimlik tarım işçiliğinin “kent yoksulluğu” ile başa çıkma yolu olduğudur. Kentleşen Türkiye’de (nüfusun % 76’sı kentsel alanlarda yaşıyor) kentsel alandan kırsal alana ücretli çalışma için gidilmesi, kırdan kente ücretli çalışma için gelinmesinden farklı dinamikler ve sonuçlar üretmektedir. En temel sonuç, ücretli çalışmaya ilişkin beklentilerin kentsel bakış açısı ile şekillenmekte olduğu; ancak yapılan işin kırsal niteliklerle belirlenmekte olduğudur. Modern işleyişlerin ve kuralların iş biçimini etkilememesi de bu yuzdendir. Ücretli çalışma, işin tanımı, denetimi, sosyal güvenliği, yaş ve cinsiyete bağlı farklılaşma, uzmanlaşma gibi mekanizmalar gelişmemektedir. Kırsal üretim ve yaşam tarzının temel unsurları olan kısa eğitim, çok doğurganlık, erken yaşta evlilik, akraba evliliği, norm-değer benzerliği, yakın ve kontrol edici ilişkiler gibi mekanik dayanışmanın temel nitelikleri korunmaktadır. Kentte yaşam süresinin uzamasına bağlı olarak artan eğitim, azalan doğurganlık, kentsel işlerin gerektirdiği beceri ve hünelerinin ortaya çıkması gibi unsurların yavaş gelişmekte olduğu görülmüştür. İki il karşılaştırıldığında, artan kentte yaşama süresine bağlı olarak gelişen beklendik sonuçlara ulaşma durumu açısından Adıyaman ilinin gezici mevsimlik işçilerinin, özellikle genç kadınların daha şanslı olduğu görülmektedir. Özellikle eğitimde kalma sürelerinin uzamış olması genç kadınların bu tersine göçü, kent lehine geliştirmekte olduklarını göstermiştir. Şanlıurfa ilinde bir yandan kentte yaşama süresi daha kısadır diğer yandan da kırdan kalınan süre daha uzundur. Yılın yaklaşık 6-8 ayı tarlada geçirilmektedir. Tarlada geçirilen süresin uzun olması ise kente tutunma stratejileri geliştirebilmeyi zor hale getirerek mevcut koşulların yeniden üretilmesine yol açmaktadır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmanın yanıt aradığı temel soru “ücretli bir işte çalışmak” kadının güçlenmesine, hak kullanımının genişlemesine yol açmakta mıdır sorusu olmuştur. İlk elden bu soruya hem evet hem de hayır yanıtını vermek mümkün gözükmemektedir. Sorunun yanıtına geçmeden önce gezici ve geçici mevsimlik tarım işçiliğinin bu çalışma açısından nasıl bir iş olduğunu yeniden hatırlamak gerekmektedir.

Gezici mevsimlik tarım işçiliğinde yer alan kadınların deneyimleri niceliksel ve niteliksel veriler ışığında değerlendirildiğinde şu nitelikleri belirleyici olmaktadır. Her iki ilde kadınların gezici mevsimlik tarım işçiliği süreleri dikkate alındığında (Adıyaman, 9 yıl, Şanlıurfa 15 yıl) geçici bir iş değildir. Bir yıl içinde yaşanan şehir dışında en az iki farklı şehre göç edilmektedir. Bu Şanlıurfa ili için 6-8 arasında farklı şehre gitmeyi içerebilmektedir. Bir yılda ortalama yapılan işçilik süresi 5 aydır. Bu süre zarfında birden fazla göç deneyiminin yaşanması değişen iş türleri ve işverenleri gündeme getirmektedir. Kadınların büyük çoğunluğu tarlalarda kurdukları çadırlarda yaşamaktadır. En temel gereksinimlerin karşılanmadığı, modern hayatın kolaylaştırıcı hiçbir unsurunun olmadığı alanları “ev yapmaya” çalışarak yaşamlarını sürdürmektedirler. İş, tüm aile bireylerinin katıldığı bir etkinliktir. Özellikle genç kadınlar ve çocuklar da sürecin parçasıdır. Birden fazla göç deneyimi ve değişen iş türleri ve işverenlere bağlı olarak sosyal sigortanın olmadığı bir iştir. Özellikle kabala usulü çalışmanın yaygın olduğu Şanlıurfa açısından örgütsüz bir iştir. Temel ünite ailedir ve aile üyelerinin kendi iç dayanışması söz konusudur. Çünkü kabala işi bulabilmek diğer işçilerden farklı niteliklere sahip olmayı gerektirmektedir. Bu da işçiler arası dayanışmayı olanaksız hale getirmektedir. Çoğunlukla yevmiyeli çalışan Adıyaman ilindeki kadınlar ise elçi aracılığı ile iş bulmakta ancak elçiler de çoğunlukla tanıdık, akraba olduğundan benzer örgütlü olamama sonucu oluşmaktadır. Böylece iş; güvencesiz, süre açısından geçici ama yaşam döngüsü içinde kalıcı, birden çok farklı şehre göç deneyimini içeren bir iştir. Çoğunlukla çadır alanlarında kalınıyor olması kadın ve genç kadınları olumsuz etkilemekte ev-çalışma ayrımı yapılamamaktadır. Çalışma süreleri uzun, hayatın yeniden üretilmesine ilişkin işler zor, zahmetli ve yorucudur.

İşverensiz iş

Gezici mevsimlik tarım işçiliğine dair yapılan çalışmalar çoğunlukla işgücüne odaklanmakta, işgücünün kadın, çocuk, erkek üyeler, yaşam koşulları, maruz kalınan dışlanma gibi niteliklerine ağırlık verilerek çalışılmaktadır. Bu işte yer alanların maruz kaldıkları koşulların özellikle son 15 yıl içinde gündeme gelmesi, insani, vicdani, ahlaki çalışma yapılması gerektiğini göstermektedir. İşin temel niteliklerinin ağırlığı bu konuların öncelikli olmasına yol açmaktadır. Elbette bu konular çok önemlidir ve kısa vadede hemen-şimdi bir şeyler yapılmasını gerektirmektedir. İşgücünün maruz kaldığı güçlüklerin yanı sıra/birlikte aracı mekanizma olarak elçi/dayıbaşı/çavuş da

değınilen konulardan birisini oluşturmaktadır. Aracıların oynadığı rol, işçi ile geliştirilen borçlanma ilişkisi ve emeği özgür kılmayan mekanizma olarak ele alınmaktadır. Ancak bu araştırmanın niceliksel ve niteliksel verilerinin gösterdiği “görünmez bir işveren” olduğudur. Bu çalışma içinde yer alan kadınlar işin zorluğuna, güçlüğüne, çaresizliklerine ilişkin pek çok deneyim paylaşmışlardır. Ancak bu paylaşımların içinde işin temel muhatabı olarak işveren görünmezdir. Gezici mevsimlik işçiliğin üç temel mekanizma üzerine -toprak sahibi, işçi ve işçiyle işvereni buluşturan aracı/elçi-kurulu olduğu hatırlanınca toprak sahibinin görünmez oluşu dikkat çekicidir. Toprak sahibinin birçok durumda bu resimde az görünür olması, az sorumluluk yüklenmesi ile ilgili gözükmemektedir. Bu görünmezlikle; işçilerini güvencesiz, sigortasız ve kötü koşullarda, ucuz ücretle çalıştırılıyor olmaları arasında ilişki olduğu açıktır.

Kendi yoksullukları, çaresizlikleri, yaşamı sürdürmek için alternatiflerinin azlığı işveren konusunu gündeme getirmemeyi gerektirmektedir. Ancak şöylesi bir soruya yanıt bulmadan bu konuda ilerlemek pek mümkün gözükmemektedir: “Neden Ordu’nun fındığı, Polatlı’nın soğanı, Şanlıurfa’dan, Diyarbakır’dan, Adıyaman’dan gelen gezici işçiler tarafından toplanmaktadır?” Bu soruya yanıt bulabilmek için giriş bölümünde değınilen tüm değışkenlerin dikkate alınması gerekmektedir. Değışen tarım politikaları, işverenlerin ucuz emeğe yönelmesi ile bu işçilik türü arasında bağlantının olduğu açıktır. Bu nedenle tarım politikalarını merkeze alan bir yaklaşım işverenin de görünür olmasına yol açacaktır. Özellikle kadınlar bu işin kazananı kim sorusuna “tarla sahibi” yanıtını verememişlerdir. Onların gözlemlerine göre çiftçinin işi de zordur. Ürün girdileri yüksektir, ürünün satılma güçlüğü vardır, mevsim koşullarından ürün etkilenmektedir. Saha çalışmasının gerçekleştirildiği yıl don olayından dolayı kayısı miktarının düşeceğine Adıyaman ilindeki kadınların kayısı bahçesi olan çiftçiler kadar hatta belki biraz daha fazla üzülmüş oldukları görülmüştür. Ürün az olursa, ücretlerinin düşeceğini ve daha az süre iş bulabileceklerini düşündükleri için üzüldüklerini belirtmişlerdir. Yani işveren ile kendi çıkarları arasında bağ kuruyor olmaları bu sürece işvereni dahil etmemeye neden olmaktadır. Bu işin kazananı elçidir, çavuştur ve tüccardır ama tarla sahibi değildir. Ancak işin koşullarının düzenlenmesi, daha insani çalışma şartlarının oluşturulması, hatta iş sürecindeki aracılarn ortadan kaldırılabilmesi gibi hususlar açısından işveren en önemli aktör iken, çalışanların temel talep ve istekleri işverenden değil devletten olmaktadır. Tarım politikalarını, ürün çeşitliliğini ve desteklemeleri planlayamayan devletin çiftçiye dokunmadan çalışma şartlarını düzeltmesi ve bıraktığı boşluğu doldurması beklenmektedir. Bu işçi-işveren ilişkisinin temel muhataplarının karışmasına yol açmaktadır.

2000’li yıllarla birlikte etkileri daha net gözükken tarım politikalarının en çok mağdur ettiği grup mevsimlik işçiler olmaktadır. Çiftçinin ucuz işgücü talebine karşılık gelmektedirler. Buna bağlı olarak düşük ücret, uzun çalışma saatleri, güvencesiz çalışma ve zor ve tehlikeli koşullar altında yaşama ile bunun bağlantısının kurulması gerekmektedir. İşçiler, işveren üzerine baskı ve yaptırımların arttırılması ile işlerini

kaybedebileceklerinin farkındadırlar. Bu nedenle Ordu’nun fındığı Adıyaman’dan gelen genç kadınlar tarafından toplanmaktadır.

Soruya verilebilecek ikinci yanıt ise Ordu’da fındık toplamaya razı ve talip işgücünün yokluğu ile açıklanabilir ki bu da bizi yeniden tarım ve göç politikalarına getirecektir. Ucuz işgücü talep eden tarımsal faaliyetlerin yoğun olması yerli işgücünü yerinde tutamamaktadır ve buna bağlı olarak diğer bölgelerden bunu karşılamak zorunda kalmaktadırlar.

Tüm bunlara bağlı olarak iş ucuzlaşmakta, değeri düşmekte ve zorlaşmaktadır. Bu etkiler en çok kadın ve çocukları etkilemekte ve işin kadınsılaşması ağırlık kazanmaktadır. Bu koşullar altında bu işe katılan aileler özellikle genç kadınlar dolayımı ile yani kadınlar katıldığı için ucuz işgücüne bağlı olarak yapıma süresi uzamakta Şanlıurfa için 7-8 ay bir şehirden başka şehre, bir tarladan bir başka tarlaya gitmek zorunluluk haline gelmektedir. Buna bağlı olarak özellikle kız çocuklarının eğitim süreleri kısaltılmakta, evlenme yaşları aşağı düşmekte, doğurganlıkları artmaktadır. Ücretli çalışma, görünmez emeğe dönüşmekte ve koşulların yeniden üretilmesine yol açmaktadır.

Ucuz işgücü oldukları için tercih ediliyor olmaları işin düzenlenmesine ilişkin girişimde bulunulmasını olanaksız hale getirmektedir. Küçükkirca’nın çalışmasında gözlemediği, 2000’li yıllarla birlikte deneyimlenen değışimleri yeniden hatırlamak faydalı olacaktır. Aracıların sürece dahil olması, ulaşım masraflarından işverenin çekilmesi, köy içinde yaşam yerine mekânsal olarak ayrılmış çadır alanlarında yaşamaya başlama oldukça önemlidir. Bu, çalışma koşullarını zorlaştırmakta, çalışma ile elde edilecek toplam geliri düşürmektedir. Ayrıca mekânsal olarak ayrı alanların çadır/yaşama alanı olarak belirlenmesi mevsimlik işçilerin “ötekileştirilmesine” yol açmaktadır. Bu da dışlanmayı kolaylaştırmaktadır. Çalışma süreleri boyunca çalıştıkları köyün merkezini, ilçe merkezini hiç görmeden “bütün tarlalar aynı, birbirine benziyor” şeklinde ifade edilen mekânsal, sosyal ve kültürel dışlanmanın artmasına yol açmaktadır. Yine çadır alanlarını ev haline getirmek isteyen kadınlar açısından da “ev neresidir”, “ev nasıl olur?” güçlüklerinin yaşanmasına yol açmaktadır. Diğerleri ile iletişim ve etkileşime geçememek, grubun içe kapanmasına ve grubu şekillendiren değer ve normların yeniden üretilmesine yol açmaktadır. Özellikle gençlerin bu işi yapmak istememesi de bu kapsamda yanıt verilmesi gereken bir hususa dönüşmektedir. Şanlıurfa ilinde görüşülen genç kadınların yaşamdan bekledikleri ve istedikleri en önemli şey tarlaya gitmek zorunda kalmamak olarak şekillenmektedir. Adıyaman ilindeki gençler için ise kentsel alandan kırsal alana gitmek ve orada deneyimlemek zorunda kaldıkları koşullar istenmemektedir.

Kadınlar ücretli işçi midir?

Kadın işçilerin çalışma ilişkisinden doğan birincil hakları, “ücret hakkı”dır. İlk baştan

söylenmesi gereken ilk ve temel haklarının olmadığıdır. Mevsimlik işçilik aynı zamanda kadınların sadece kadın olmalarından dolayı daha fazla emek verdikleri ve bu emeğin yeniden üretim olarak adlandırılarak görülmediği, yeniden üretim ile üretim kavramlarının birbirinin içine geçmişliğini fark ettiren bir emek türüdür. Ancak modern tarımsal yapı içinde bulunmak ve böyle bir yapının ürünü olmak diğer taraftan da yıllık gelirin belirleyici kesimini ücret geliri olarak elde etmek yönünden işçi sayılmaları gerekmektedir. Araştırma bulgularında tartışıldığı üzere, işin bulunması, çalışma koşulları, denetimi ve ücretin alınması üzerinde kadınların kontrolleri yoktur.

Ücretli çalışan olmakla kadınların özgürleşebileceği, ataerkil baskıyı sarsabilmek için fırsat elde edilebileceği düşünülebilir. Ancak 12-13 yaşından beri ücretli çalışan ama ücretini hiç alamamış kadınların olduğu görülmektedir. Ücretin ailenin erkek üyesine ödeniyor olması, kadınların somut olarak bu parayı görmüyor olmaları kendilerini ücretli çalışan değil, aile havuzuna katkı sağlayan bir üye olarak görmelerine neden olmaktadır. Ailenin yoksulluğu, kalabalık üyeli olması, 6-9 ay çalışılan paranın temel geçinmeye dahi yetmemesi ve bu reel durumun kadınlar tarafından biliniyor olması ücretin kime verildiğinin önemsiz bir konu olarak görülmesine neden olmaktadır. Böylece aslında ücretli emekleri de önemsiz hale gelmektedir.

Toplumsal cinsiyet rollerinin tarlaya taşınması, barınma koşullarının zorluğu ve güçlüğü kadın emeğinin sömürsünü katmerli hale getirmektedir. Ev-işyeri ayrımı olmadığından kadın emeği çadırdaki görünmez hale gelmektedir. Buna bağlı olarak ücretli çalıştıkları halde “ücretsiz aile işçisine” dönüşmektedirler. Kazanılan ücret üzerinde kontrollerinin olmaması, aile içi kararlara katılımlarını da sınırlı hale getirmekte; annelerin çocuklarının bugünü ve geleceği üzerinde etkili olamamalarına neden olmaktadır. Hatta anneler, genç kadınları kendi görünmez emeklerinin parçası yapmak zorunda kalmaktadırlar.

Kentleşen Türkiye’de Kırdaki Çalışan Olmak: “Çöle gitmek” kadına bir şey katabilir mi?

Kadınların hak arayışlarında önemli bir basamak olan ekonomik değer üretme ve ücretli işe sahip oluş, kadın mevsimlik tarım işçilerinde ne kadar gerçekleşmiştir sorusu, içinde çelişkiler barındırmaktadır. Bu çelişkinin sebebi bir boyutuyla kentten köye gidişle gerçekleşen ve modern süreçlerin izlerini taşımayan bir iş olmasıdır. Geleneksel aile yapısının dönüşümüne hizmet etmeyen aksine geleneksel aile biçimiyle yapılabilir olan bu iş kadının geleneksel rollerini değiştirmesine izin vermemektedir. Özel alanda gerçekleşmeyen değişiklikler kadının statüsü ve eşitliği için katkı sunmamaktadır. Ancak buna rağmen kadınların aile geçimleri için olmazsa olmaz oluşları onların geleneksel rollere eleştirel bakmasını sağlamaktadır. Özellikle genç kızlarla yapılan görüşmelerde erkek egemen zihniyetin ve ataerkil yapıların nasıl çalıştığına ilişkin önemli eleştiriler geliştirmekte oldukları görülmüştür. Kadını bir atölyede çalıştırmayan erkeğin bunu namus adına yaptığını söylediğini belirten genç

kızlar “tarlada çalışırken namus neden yok” diyerek bu çifte standardı gördüklerinin altını çizmişlerdir. Kadınların yaşamlarında olumlu etkileri olmayan bir iş yaşamı gibi gözüken mevsimlik tarım işçiliği özellikle genç kızların gerçeklerle yüzleşmesinde ve toplumsal dokuyu deşifre etmelerinde bir etken olmuştur.

Mevsimlik tarım işçiliği kadınlar tarafından fakirlikle başa çıkma yolu olarak bir çare bile değil bir zorunluluktur. Fakirlikle mücadele kadının güçlenmesine yardımcı olabilir mi? Fakirlikle mücadelede aktif hale gelen kadın kendi gücünün ve emeğinin değer edebileceğini görmüş olabilir mi? Dul kalmış kadınlarla yapılan görüşmelerde kocalarının ölümünden sonra hayatlarında bir değişikliğin olmadığını, çocuklarıyla tarım işine (çöle gitmek) gittiklerini, hatta ölen kocaları baskıcı kocalarsa özgürleştiklerini belirtmektedirler. “En iyi koca ölü kocadır” diyen kadınları görüşmelerde kayıt cihazlarının kapalı olduğunda duyduk. Ancak fakirlikle mücadele için yapılan bu iş sonraki nesile, bu kadınların kızlarına bir değişim bırakmamaktadır. Kızları ve oğullarıyla bu işe devam eden kadın, çocuklarının eğitime ve şehre entegrasyonuna da zarar verdiğini bilmektedir.

Şartlı faydalar: “ne de olsa anneler kızları için yaşar, kızları da annelerinin kaderini yaşarlar”

Çalışmanın tamamına hakim olan mevsimlik tarım işçiliğini anlayabilmek ve bu iş içine kadını yerleştirebilmek için işin süresinin önemli olduğu ayrımı yapılmıştır. Şayet mevsimlik tarım işçiliği 2-3 aylık bir dönemi kapsıyorsa yani “ek kazanç” amacını güdüyorsa bu durumda kadının güçlenmesi, kazandığı para üzerinde söz hakkının olabilmesi bununla ilişkili olarak sınırlı da olsa aile içi kararlara katılımı, çocukların özellikle kızların eğitime devam etmeleri üzerinde etkileri olabilmektedir. Bu anlamda temel erkek gelirine kadının katkısı sınırlı olmakta; ancak bu ek parayı harcama konusunda görelili bir kazanım elde etmektedirler. İşin kısa süreli olması kadın ve gençleri tanımlayan, bütün yaşamlarını belirleyen bir etki üretmemesini sağlamakta ve bu hali ile de olumlu etki üretme kapasitesine sahip olmaktadır. Cidden iş geçicidir, etraftan görülen dışlanma, değersiz hissetme, gibi hususların da üzerlerine yapışmasına izin verilmemektedir. Bu anlamıyla ek iş refahı arttırmak için yapılan bir iş olmakta ve özellikle kadınların isteği ile çoğunlukla kızları ve oğulları yanına alıp gitme şeklinde deneyimlenmektedir. Amaç çocukları okutabilmek olduğundan okul-açılış kapanış sürelerine dikkat edilmektedir. Ayrıca buradaki gençler de özellikle annelerinin etkisi, baskısı ve çabası ile eğitim sürelerini arttırmışlardır ve bunu koruyabilmek için mevsimlik tarım işçiliği yapılmaktadır.

“Faydası yok”

Diğer yandan şayet mevsimlik tarım işçiliği 6 ay ve üzerinde yapılan bir iş haline gelmiş ise o vakit mevsimlik işçilik esas işe dönüşmektedir. Bir yandan esas iştir ancak diğer yandan ataerkin konumunu güçlendirmeye yaramaktadır. Genel olarak işsiz ve hasta olduğunu söyleyen erkekler, kızları okula göndermeyerek, mevsimlik

işçilik dışında bir işte çalışmalarına izin vermeyerek, kadın-genç kadın ve çocuklar üzerinde ataerkil baskı kurarak mevsimlik tarım işçiliğini kader haline getirmektedir. Bu da normdan sapmanın kadın ve erkek tarafından cinsiyet ideolojisi aracılığı ile yeniden kurulumunu göstermektedir. Hochschild, bu durumu “erkek, kadın üzerindeki gücünü bir yerden kaybettiğinde bunu yeniden kurmak için bir diğer yol kullanır” (1989:221) diyerek açıklamaktadır. Kentsel iş piyasasına dahil olamayan ve geleneksel cinsiyet rolünü yerine getiremeyen erkek, gezici mevsimlik işçilik aracılığı ile kaybettiği gücünü yeniden kurmayı denemektedir. Bu koşullar altında kadınlar ve genç kadınların ücretli çalışmaları tamamen “görünmez emek” haline gelmekte ve kadın bu çalışmadan hiçbir şey elde edememektedir. Ancak bu çalışmaları ile erkeklerin bir tür “işsizlik sigortası” edinmelerini sağlamaktadırlar. 6-9 ay süren çalışma içinde kadınların yer alıyor olmaları, tarla dışı zamanda erkek işsizliğinin sürdürülebilir olmasına katkı sunmuş olmaktadır. Kızlarını okutmaya, evlendirmeye, kendileri için hak kullanımının en temeli olan bedenleri ve doğurganlıkları üzerinde etkileri olamamaktadır. Bu anlamda çalışmanın süresi yaşam döngüsünün diğer belirleyicileri ile birleşmekte ve ücretli çalışmadan kazanç elde edememelerine neden olmaktadır.

Çalışma hayatının kuralıslığı ve gitgide ağırlaşan çalışma koşulları karşısında; bireysel tepki ve/veya örgütlü tepki yaratma şansları yoktur. Çaresizlik içinde bu işi kabul etmiş olmaları ve alternatiflerinin sınırlılığı gibi hususlar tepki geliştirmeyi, koşulları düzeltici çabaları üretememektedir. Kadınların mevsimlik tarım işinde yer alıyor olmaları ve devam etmeleri en çok kızları etkilemektedir. Kızların okuldan ayrılması, küçük yaşta evlendirilmeleri ve/veya evlendirilmemeleri gibi sonuçları ile anneler kaderlerini kızlarına devir etmektedirler. Mevsimlik tarım işçiliğinin sonuçlarından olan eğitimden kopma, kentsel iş piyasasına girememe sonuçları ile baş edemeyen kadınlar içinde buldukları durumdan kurtulabilmek için tek çare olarak evlenme şansını görmektedirler. Ancak evlenmek için tercihleri hatta beklentileri kendilerini tarlaya götürmeyecek bir adam ile evlenmek olarak şekillenmektedir. Ama böylesi bir adamı nereden bulacaklarını bilmemektedirler.

Kentten köye iş göçü: kentliler köye işe giderse (tersine hareketlilik)

Köyden kente iş arayama gelenlerin göç hikâyesinden farklılıklar gösteren mevsimlik tarım işçiliği toplumsal hareketlilik yönünü tersine çevirmektedir. Kentten köylere işe gitmek yani kentlilerin (yeni olanların) köye (eskiye) işe gitmesi temel göç dinamiğinin tersi bir görüntü sunmaktadır. Bu hareketlilikte oluşabilecek sosyal değişiklikler elbette köyden kente göçün ortaya çıkaracağı hareketlilikle benzerlik göstermeyecektir. Bu hareketliliğin yarattığı sonuçlar arasında eğitim düzeylerinin yükselmesi, kadın istihdamı ve kamusal alan paylaşımının artması, çocuk sayılarının düşmesi gibi sonuçların görülmediği aşikârdır. Şanlıurfa ilindeki mevsimlik tarım işçilerinde görülen çocuk sayılarının fazlalığı, eğitime katılım düzeylerinin düşüklüğü, kadınların mevsimlik tarım işçiliği dışında çalışma hayatına katılmaması, geleneksel aile rollerindeki sertlik, ataerkil yapılarıdaki değişmeye karşı direnç işin kentliler

tarafından köyde gerçekleşmesi sonucudur. Kentten köye iş göçü paradoksal olarak da modern dinamiklerin düzenleyemediği iş ve çalışma ilişkileri ortaya çıkarmaktadır. Kadınların çalışmaları ile elde edebilecekleri beklenen sosyal değişmelerin önünde bu tersine hareketlilik önemli bir engel olarak durmaktadır. Ücretli işin modern dünyanın kurulmasında önemli bir belirleyici olduğu bilinmektedir. Burada da görülen ücretli işçilik modern dünyanın dışında kendini konumlandırmaktadır. Modern işleyişlerin ve kuralların iş biçimini etkilememesi de bu yüzdendir.

Aracılı/aracısız çalışma

İşçilerin işverenlerinden yasal olarak herhangi bir hak talep edememesi, çalışma dönemlerinde karşılaştığı zorluklar ve işveren karşısındaki güçsüz konularından dolayı elçilere duyduğu ihtiyacı arttırmaktadır. İşçiler çalıştıkları dönemlerde ihtiyaç duyduğu her türlü konuda elçilerden yardım istemektedirler. İşçilerin yolculuğu, çalıştığı yerlerde yapacağı alışverişleri, gerektiğinde sağlık kurumlarına ulaştırılması ve daha pek çok konuda onlar adına düzenlemeler yapmaktadırlar. Elçilerin işçiler için yerine getirdiği görevler, onların yaşamlarını kolaylaştırıyor gibi görünse de bunların hepsi işçilerin elçilere olan bağımlılığını güçlendirmektedir.

Ancak elçisiz/aracısız çalışma da kadınlar lehine sonuçlar üretememektedir. Hatta genç kızlar açısından ürettiği etkiler çok daha olumsuz gözükmektedir. Ailenin çalışabilecek üyesinin artması (ki bu çocuk ve genç kadınların emeğini kapsar) aracısız çalışmayı olanaklı kılmaktadır ancak sadece aracının kim olduğu değişmektedir. Elçi, çavuş, işverenin yerini ailenin erkek üyesi aldığı vakit kadınların iş yükleri artmaktadır ve aynı zamanda ücretli emeklerinin ücretsiz aile işçisine dönüşmesi kolaylaşmaktadır.

Esas iş değil ama tek iş!

İşin 6-9 ay süreyle yapılıyor olmasına rağmen geçici ve yan iş olarak algılanması işin içindekilerin bu iş piyasasından çıkmasını engellemektedir. Ama aynı zamanda başka piyasalara girişini de engellemektedir. Bu anlamıyla iş ne tam zamanlı ne de yarı zamanlı bir iş olarak gözükmektedir. Bu haliyle de değişime, eğitimde kalma sürelerinin uzamasına ve kadının çalışma hayatından elde edeceği kazanımların birikmesine izin vermemektedir. Çalışma ev içinde gerçekleşmemektedir; ancak başkasının tarlası ne kadar kamusal alan olarak tarif edilebilir? Aile üyeleriyle birlikte gerçekleşen çalışma yaşamı özel alan-kamusal alan ayırımını sunmamaktadır. Özel alandan kaynaklı işlerini peşinde götüren kadın daha zor koşullarda ev içi emeğini sunmakla bir kez daha cezalandırılmaktadır.

Dışlanma tecrübesi

Mevsimlik işçi kadınların üç boyutlu dışlandıkları tespit edilmiştir. Hem kadın, hem Kürt veya Arap, hem de işçi oluşları dışlanmışlık boyutlarını katmanlaştırmaktadır. Onları bu dışlanmışlar içinde en yoranı en çıksız hissettikleri yer tarladaki yaşamdır. Sonra kadın olmaktan kaynaklı yüklerin yani tarlada çalışmakla kalmayıp çadırlara

dönüldüğünde devam eden iş yükünün kendilerine ağır geldiğini belirtmişlerdir. Sonra da Kürt olmaktan kaynaklı dışlanma pratiklerine maruz kalmaktan şikâyet etmişlerdir. Elbette böyle bir sıralamadan ziyade bunların birbirine karıştığı bir sarmal mevsimlik tarım işçi kadınların iş yaşamının bir parçası olmaktadır. Dışlama pratikleri genç kadınları daha fazla incitmektedir. Özellikle Adıyaman ilinde genç ve eğitime devam eden kadın ve erkekler açısından, yapılan işin diğerleri tarafından değeriz görülmesi diğer yandan kendileri tarafından, yapılan işin değersiz, zor ve aşağılayıcı olarak görülmesi etkenleri birleşerek işin yapılması konusunda isteksizlik oluşturmaktadır.

Emeğini satmakla ortaya çıkan kısmi özgürleşme ve bireyselleşme bu iş için geçerli olmamaktadır. Çünkü mevsimlik tarım işine erkeksiz, kocasız, erkek çocuksuz gitmek özellikle uzun süreler gidiliyorsa mümkün gözükmemektedir. Kadınların bu anlamda bağımlılığı ortadan kalkmamaktadır. Kendi kendine yetebileceği hissi birey olmak bağlamında önemli bir aşamadır. Bu vesileyle bağımlı ilişkilerden kurtulmak mümkündür. Bunun yollarından önemli bir tanesinin ekonomik değer üretmek olduğu, özellikle liberal feminizmin iddialarından biridir. Bu işte ekonomik değer üreten kadınlar bu bağımsızlaşmayı yaşayamamaktadırlar.

Ataerkilliği gevşetebiliyor mu?

Fakirliğin kadının işini artırdığı, emeğini değersizleştirdiği görülmektedir. Ancak bu ilişki içinde yani evin erkeğinin karısının ve çocuğunun çalışması olmasa evini geçindiremiyor oluşu erkeğin iktidarını kıran, bozan bir durum yaratıyor mu diye sormak gerekirse ilk önce hasta adamlarla karşılaşıldığını söylemek gerekir. Konuştuğumuz çoğu kadının kocası "çok hasta"dır. Bu, evi geçindirmek yükümlülüğünü yerine getiremeyen erkeğin iktidarını kaybetmekten sığındığı bir yaşama stratejisi olarak görülmektedir. Kadının evinin geçimini aslında kendisi ve çocuklarının sağladığı bilgisi toplumsal cinsiyet rollerinde bir değişikliğe sebep olabilir mi sorusu sorulmaya değer bulunmaktadır. Ya da bu durum bir erkeklik krizi ortaya çıkarmakta ve ataerkil değerler daha fazla savunulmaya geçilmektedir. Bunun bedelini tekrar kadınlar ve genç kızlar ödemektedir. Kadınların dışarı çıkma, pantolon giyme, kimle evleneceğine karar verme, okuyabilme durumlarına bakıldığında ataerkil değerlerin sertleşmesi, erkeğin iktidarını "namus" üzerinden sağlamlaştırmaya çalıştığını göstermektedir.

Bu çalışmanın gösterdiği en temel sonuçlardan biri, gezici mevsimlik tarım işçiliğinin en temel nedenin yoksulluk ve işsizlik olduğudur. İşsizlik bir yandan yaşanan şehrin iş piyasalarının yeterli iş üretememesi ile ilişkili iken diğer yandan gezici mevsimlik işgücü arz eden grupların özellikle Şanlıurfa ili örneğinde "meslek, beceri, hüner, eğitim" açısından yoksul olduklarını hatırlamak gerekmektedir. Bir yandan iş yoktur ama aynı zamanda kentsel işlere ulaşmayı sağlayabilecek becerileri olmayan gruplar bulunmaktadır. Özellikle orta yaş üstü kadın grubu dikkate alındığında temel

düzeyde iletişim kurmayı olanaklı kılacak Türkçe konuşma becerilerinin yokluğunu da bu tabloya eklemek gerekmektedir. Bu nedenle bu çalışmaya katılan 25 yaş üstü kadınlar, mevsimlik işçiliğin herhangi bir faydası var mı sorusuna bu konunun önemini açığa çıkaracak şekilde yanıtlar vermişlerdir. Eğitim, beceri ve dil yeterliliklerini dikkate alan kadınlar tarla işi dışında iş bulamayacaklarını belirtmişlerdir. İşgücü arzı sunan şehirlerin mevcut iş piyasasının sunmakta oldukları işler de "kötü" işlerdir. Yani uzun çalışma saatleri, düşük ücret, esnek, kötü çalışma şartları olan işlerdir. Bu kapsamda önleyici çalışma 3 boyutu dikkate alınmalıdır: i) işsizlik, ii) işgücünün beceri düzeyi, iii) mevcut işlerin nitelikleri.

Özellikle Şanlıurfa ili için esas, temel geçimi sağlayan gezici mevsimlik tarım işçiliğidir. Bu temel neden, çocuk ve genç kadın emeğinin uzun süreli kullanılmasına yol açmaktadır. Temel nedeni dikkate alarak yaşanan şehir odaklı önleyici çalışmalar yapılması gerekmektedir. Bu süreç içinde ilk etapta çocukların iş piyasalarına katılmalarını engelleyecek çözümlerin üretilmesi, toplumsal yapıların zorlaması ve yoksulluk nedeni ile güçtür. Bu nedenle duruma müdahale edecek yasal düzenlemelerin başta eğitim ve sağlık alanında olmak üzere yapılması gerekli olmaktadır. Çocukların kent içinde korunmasına yönelik sosyal politikaların tarımsal alanlara da genişletilerek uygulanmasına ve uygulamaların sıkı denetimine ihtiyaç olduğu gerçeği ile çocukların geleceğine yönelik hayalimiz ilişkilidir. Bu yapılabirirse yoksulluğun kuşaklararası aktarımının önüne geçilebilecektir. Böylece ucuz işgücü arzını azaltmak hedeflenmelidir. Özellikle Şanlıurfa ilinde çocukların eğitimde kalmalarını sağlayıcı tedbirlerin ivedilikle alınması gerekmektedir. Bunun için de çocuğun eğitimde kalmasını cazip hale getirmek ya da onların yaşam döngüsünü dikkate alan özel müfredatlar hazırlanması gerekecektir.

Adıyaman ve Şanlıurfa ilinin birlikte değerlendirildiği bu çalışma gezici işçiliğinin süresinin çok belirleyici bir etken olduğunu göstermiştir. 3 aydan uzun süre yapıyor olması, yoksulluğun kalıcılığın nedeni olmaktadır. Bu bir yandan ücretlerle ilgilidir diğer yandan ailenin üye sayısı ile ilişkilidir. 3 aydan uzun süreli gezici mevsimlik tarım işçiliğinin önlenmesi için çalışmalar yapılması gerekmektedir. Buradan hareketle gezici mevsimlik tarım işçiliği denildiğinde konunun heterojen bir nitelik taşıdığı görülmekte ve bu yüzden de tek bir model yerine heterojenliği dikkate alan çok boyutlu yaklaşımlar geliştirilmesi gerekmektedir.

Önleyici çalışmalardan bir diğeri gezici mevsimlik işçiliği ücretlerinin yükseltilmesine ilişkin olmalıdır. Ücretlerin düşük olması, gezici mevsimlik işçilik süresini uzatmakta, çocuk emeğinin kullanılmasını kolaylaştırmakta, genç kadınların ve kadınların yaşamlarını çok zor şartlar altında sürdürmelerine neden olmaktadır. 8-10 kişilik aileler, 6-8 ay boyunca 5-6 farklı şehre giderek ancak geçimlerini sağlayabilmektedirler. Ücretlerin yükseltilmesi uzun süreli gezici işçi arzını ve bağlantılı olarak talebini de olumlu yönde etkileyici olabilecektir.

Gezici mevsimlik tarım işçiliğinde yer alan genç kadınların yaşamlarında değişim yapılabilmesi için eğitimde kalma sürelerinin uzatılmasına gereksinim vardır. Bu başarılamadığı zaman yaşamları çabuklaşmaktadır ve onlar bu çabukluk üzerinde denetim kuramamaktadırlar. Ayrıca bu çabuklaşma ataerkil yapıların yeniden üretilmesine yol açmaktadır. Sadece işçi arz eden illerin gençleri değil, işçi talep eden yerlerin gençleri de tarımsal işlerde çalışmak istememektedir. Bu, gezici mevsimlik işçi talep eden illerin göç nedenlerinin de analize dahil edilmesini gerektirmektedir. İşgücü talep eden şehirlerin yerleşik nüfuslarındaki azalma, eğitime katılma ve eğitimde kalınan sürenin uzamasına bağlı olarak tarımsal işlerde çalışmak isteyen nüfusun azalmasına neden olmaktadır. Bu, arz ve talep oluşumu arasındaki dinamiğin tarım-göç politikalarının birbirine eklemlenmesini gerektirmektedir.

Mevsimlik işçilik ile etnik kimlik arasında bağlantı kurulması gerekmektedir. 1990'lı yıllarla birlikte –değişen tarım politikaları, zorunlu göç- işgücü arz eden grupların çoğunluğunun Kürtler olduğu dikkate alınması gerekli bir boyut olarak görülmelidir. Mevsimlik tarım işçileri Kürt ve Arap etnik kökenli profilleri ile ortaya çıkmaktadır. Bu alanda yaşanan dışlanma pratiklerinin hangi temelde gerçekleştiğini anlamak bunu önlemek için gerekli gözükmektedir. Yaşanan bu sorunların aşılabilmesi için dışlanma dinamiklerinin hangi temel anlayışlardan oluştuğunu bilmek gereklidir. Önleyici öneriler içinde bu konu üzerine anlamaya ve işleyişi ortaya çıkarmaya yönelik araştırma ve projelerin yürütülmesi gerekmektedir.

Bu konuda ortaya atılabilecek tartışma noktaları şöyle özetlenebilir: Mevsimlik tarım işçileri yoksul oldukları için mi mevsimlik tarım işçiliği yapmaktadırlar yoksa Kürt oldukları için mi mevsimlik tarım işçiliği yapmaktadırlar? Kaynakların eşitsiz dağılımından dolayı oluşmuş bir durum olarak mı yoksullardır yoksa onların kendi tercihleri, başarısızlıkları ve pozisyonları gereği mi yoksullardır? Eğer yoksul oldukları, başka çareleri olmadıkları için bu işi yapıyorlarsa, onları Kürt kimliklerinden dolayı dışlamak ve Kürt oldukları için insani olmayan koşullara razı geldiklerini düşünmek meselenin esas bağlamından çıkartılmasına hizmet etmektedir. Terörizm gibi bir konu ile etnik aidiyeti birleştirerek ve bu insani olmayan koşullarda yapılan işi onların etnik aidiyetlerine yüklemek ilişkiden bütün herkesin haksız kazancına yardımcı olmakta ve var olan kimlik tartışmaları üzerinden mevsimlik tarım işçiliğinin kendisini konu dışına çıkarmış olmaktadır. Kaynakların yeniden dağıtılması meselesini konuşmak yerine etnik aidiyete ilişkin oluşturulmuş önyargı ve dışlamalarla konu başka bir mecranın konusuna dönüştürülmektedir. Bölge ile ilgili bir sorun olan mevsimlik tarım işçiliği elbette içinde aynı zamanda kimliksel bir boyut taşımaktadır. Kent yoksulu oldukları, kentten pay alamayanlar olarak konumlandıkları için bu zor iş Kürtlere bırakılmıştır. Bu kadar kötüsüne razı başka gruplar, sosyal gruplar bulununcaya kadar mevsimlik tarım işçiliğinin bir boyutu Kürt/Arap etnik aidiyetini içinde barındıracaktır. Bu iş koşulları ve yaşama biçiminden oluşan toplumsal sorunlar da (çocukların eğitimden kopuşu, kadınların eğitimsizliği, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve miras bırakılan yoksulluk)

aynı zamanda Kürt kimliğinin çıkmazları olmayı örecektir. Bu sebeple alınacak önlemler hem ekonomik önlemler hem de politik önlemler olmak zorundadır. Politik önlemlerin başında etnik kökene dayalı dışlayıcı ve ötekileştirici davranışların suç olması yönünde zihniyet ve uygulama değişikliklerini düşünmek gelmektedir.

Gezici mevsimlik tarım işçiliğini Türkiye'nin diğer sektörlerinde deneyimlenmekte olan işçiliklerden ayrı düşünmemek de gerekmektedir. Bu çalışmanın gösterdiği en önemli sonuçlardan bir tanesi kentsel iş piyasalarının özellikle Şanlıurfa ili dikkate alındığında hatta kısmen Adıyaman ili için de geçerli olacak şekilde, mevsimlik işçilik ile rekabet edemeyen iş piyasaları olduğudur. Mevcut pek çok işin, düşük ücretli, güvencesiz, uzun çalışma saatleri gerektiren, insan onuruna yakışmayacak nitelikte işler olduğu görülmektedir. Toplamda Türkiye iş piyasalarının "iyi/insan onuruna yaraşır" iş üretme kapasitesinin düşük olması da mevsimlik işçiliği anlamada ve önlemeye yönelik çalışma yapmada gerekli gözükmektedir.

Kaynakça

- Acar, F.** (2010). "Türkiye'de Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar, Hukuk ve Sivil Toplum". Kadın Hakları Uluslararası Hukuk ve Uygulama: 13-22.
- Akbıyık N.** (2008). Türkiye'de Tarım Kesiminde İşgücü Piyasalarının Yapısı. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (24): 220-238.
- Alper, Y.** (2013). Türk Sosyal Güvenlik Sistemi ve Sosyal Sigortalar Hukuku. Güncellenmiş 5.Basım, Bursa: Dora Yayınları.
- Assaad, R. and Arntz, M.** (2005). "Constrained geographical mobility and gendered labor market outcomes under structural adjustment: Evidence from Egypt". World Development, cilt: 33, No 3: 431-54.
- Çetinkaya, Ö.** (2008). Farm Labor Intermediaries In Seasonal Agricultural Work in Adana-Çukurova. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Çınar S, Lordoğlu K.** (2010). Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Tekil bir Analiz: Karasu Fındık Toplama İşçileri. TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, 1-25.
- Çınar, S. (2012).** "Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçiliğine Dair Kısa Bir Değerlendirme. Perspectives 1: 32-34.
- Çınar, S. (2014).** Öteki "Proleterya": De-proletarizasyon ve Mevsimlik Tarım İşçileri. NotaBene Yayınları, Ankara. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2010). Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma Ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi Ve Eylem Planı. Ankara.
- Dedeoğlu, S. ve Öztürk, M. Y.** (2010). Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emegi Türkiye Örneği. İstanbul: Sav Yayıncılık.
- Demir, M.** (2015). "Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Güvenlik Haklarına İlişkin Değerlendirmeler ve Öneriler". Çalışma ve Toplum, 2015/1:177-194.
- Duruiz D.** (2013). "Mevsimlik Tarım İşçileri: Acınılası Kurbanlar mı, Kürt Emekçiler mi? I. Perspectives 3: 32-36.
- Duruiz D.** (2013). "Mevsimlik Tarım İşçileri: Acınılası Kurbanlar mı, Kürt Emekçiler mi? II. Perspectives 4: 44-49.

- Duruiz, D.** (2011). "Seasonal Agricultural Workers in Manisa: Materialization of Labor, Bodies and Places Through Everyday Encounters". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ecevit, Y.** (2011). "Türkiye'de Kadın Emeği Konulu Çalışmaların Feminist Tarihçesi". S. Sancar (Der.) Birkaç Arpa Boyu, 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar, Nermin Abadan Unat'a Armağan içinde, İstanbul:Koç Üniversitesi Yayınları
- Ecevit, Y.** (1998). "Türkiye'de Ücretli Kadın Emeğinin Toplumsal Cinsiyet Temelinde Analizi". A. Berktaş (Der.) 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler içinde. Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Ecevit, Y.** (2008). "İşgücüne Katılım ve İstihdam", (İçinde) Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri, "Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yasası ve Siyaset" Raporunun Güncellemesi, TÜSİAD, KAGİDER, Temmuz ss. 113-213. http://www.socialprotection.eu/files_db/913/asisp_ANR10_Turkey.pdf (Erişim Tarihi: 12.02.2015)
- Friedrich Ebert Stiftung Derneği** (2012). Tarımda Mevsimlik İşçi Göçü Türkiye Durum Özeti Mevsimlik İşçi Göçü İletişim Ağı (MİGA), http://www.festuerkei.org/media/pdf/D%C3%BCnyadan/d%C3%BCnyadan_12%20%281%29.pdf, (Erişim Tarihi: 03.01.2015).
- Gannon, B. Plasman, R.; Rycx, F.; Tojerow, I.** (2005). "Inter-industry Wage Differentials and the Gender Gap; Evidence from European Copuntries". IZA Discussion Papers, www.iza.org/
- Geçgin E.** (2009). Ankara-Polatlı Örneğinde Sosyal Dışlanma Açısından Mevsimlik Tarım İşçiliği. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3-35.
- Geçgin, E.** (2009). "Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Sosyolojik Analizi: Ankara Polatlı Örneği". Unpublished Master's Thesis. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Görücü, A.** (2010). "Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçiliği: Sorunları Ve Çözüm Önerileri". Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (Ocak-Haziran):189 – 219.
- Gülçubuk, B.** (2012). "Tarımda Çocuk Emeği Sömürüsü ve Toplumsal Duyarlılık". Çalışma ve Toplum Dergisi, (33):75-94.
- Gündüz-Hoşgör, A. and Smits, J.** (2008). "Variation in Labor Market Participation of Married Women in Turkey". Women's Studies International Forum, 31(2):104-117.
- Gündüz-Hoşgör, A.** (2011). "Mevsimlik tarım göçündeki çocukların eğitim(sizlik) görüntüsü". Perspektif, 6.13: Gazap Üzümleri, :38-42.
- Gürsoy ÖB.** (2010). "Bir Yaşam Biçimi Olarak Sosyal Dışlanma: Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçileri, içinde: Sınıftan Sınıfa" Der. Ayşe Buğra. İletişim Yayınları, 33-65.
- Hoggart, K., & Mendoza, C.** (1999). "African immigrant workers in Spanish agriculture". Sociologia Ruralis, 39 (4): 538-562.
- Hurst, P., Termine, P., & Karl, M.** (2007). Agricultural workers and their contribution to sustainable agriculture and rural development. FAO-ILO-IUF, Cenevre: ILO.
- Ferguson, A., & Folbre, N.** (1981). "The unhappy marriage of capitalism and patriarchy". Women and Revolution,ss,313-38.
- Inglehart, R. ; Norris, P.** (2003). Rising Tide: Gender Equality and Cultural Change Around the World. Cambridge University Press: Cambridge.
- Işık, O., & Pınarcıoğlu, M. M.** (2001). Nöbetleşe yoksulluk: Gecekondulaşma ve kent yoksulları: Sultanbeyli örneği. İletişim Yayınları.
- İçduygu, A., & Sirkeci, İ.** (1999). "Cumhuriyet Donemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri". Oya Baydar (Ed.), 75 Yılda Köyden Şehirlere içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 249-268.
- İlkkaracan, İ.** (2012). Why so few women in the labor market in Turkey?. Feminist Economics, 18(1): 1-37.
- Kaleci, H.** (2007). "Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyolojik Analizi: Eskişehir Örneği". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Kalkınma Merkezi.** (2006). Zorunlu Göç ve Etkileri-Diyarbakır. Diyarbakır: Haziran. Kalkınma Atölyesi (2013). Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Çocuklar: Sorun Analizi ve Politika Önerileri. 2. Basım, Ankara. <http://www.kalkinmaatolyesi.org/v2/wp-content/uploads/2014/07/POL%C4%B0T%C4%B0KA-%C3%96NER%C4%B0LER%C4%B0.pdf>

Kandel, W.A. ve Donato, K.M. (2009). "Does Unauthorized Status Reduce Exposure to Pesticides?: Evidence From the National Agricultural Workers Survey". *Work and Occupations*, 36(4): 367-399.

Kandiyoti, D. (1988.) "Bargaining with Patriarchy". *Gender and Society* 2: 274-290.

Karacan, A. R. (1991). Tarım kesiminde geçici tarım işçilerinin çalışma koşulları, ücret sistemleri ve çalışanların sosyal güvenlikleri üzerine bir araştırma: Manisa örneği. Friedrich Ebert Vakfı.

Kaya A. (2009). Türkiye'de İç Göçler Bütünleşme mi Geri Dönüş mü?. Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kazgan, G. (1982). "Türk Ekonomisinde Kadınların İşgücüne Katılması, Mesleki Dağılımı, Eğitim Düzeyi ve Sosyoekonomik Statüsü". Abadan Unat Nermin (der) Türk Toplumunda Kadın. İstanbul: Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları.

Kemal, O. (1964). Bereketli Topraklar Üzerinde. İkinci Baskı, Remzi Kitabevi Yayını, İstanbul.

Kıray, M. (1999). "Sosyo-Ekonomik Hayatın Değişen Düzeni: Dört Köyün Monografik Karşılaştırılması". Oya Baydar (Ed.), 75 Yılda Köyden şehirlere içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları:151-162.

Kırel, Ç., Kocabaş, F., Özdemir, A. A. (2010). "İşletmelerde Algılanan Cinsiyet Temelli Ayrımcılık: Eskişehir'de Özel Sektörde Bir Alan Araştırması". Çimento İşveren Dergisi, S: 3, C: 24 (Mayıs): 5-15.

Koray, M. (2011). "Avrupa Birliği ve Türkiye'de "Cinsiyet" Eşitliği Politikaları: Sol-Feminist Bir Eleştiri." *Çalışma ve Toplum Dergisi* 2:13-53.

Koruk İ, Şimşek Z. (2010). "Göçebe mevsimlik tarım işçisi olan ve olmayan kadınlarda tetanoz aşılama durumu ve ilişkili diğer faktörler". *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi*: 165-175.

Küçükırca, İ. A. (2012). "Etnisite, Toplumsal Cinsiyet ve Sınıf Ekseninde Mevsimlik Kürt Tarım İşçileri". *Toplum ve Kuram Dergisi*, 6-7.

Küçükırca, İ. A. (2015). "The transformation of the private home of Kurdish seasonal workers." Gambetti, Z., & Jongerden, J. (Eds.). *The Kurdish Issue in Turkey: a spatial perspective*. Routledge.

Kümbetoğlu B., İnci, U., Aylin, A. (2012). "Gıda, Tekstil ve Hizmet Sektörlerinde Kayıtdışı Çalışan Kadın İşçiler". A. Makal, G.Toksöz (Der.) Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emeği içinde. Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Kümbetoğlu, B. (2005). Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma. Bağlam.

Lodovici, M. S. (2003). "The Dynamics of Labour Market Reform in European Countries". Why Deregulate Labour Markets? (der.) Gosta Esping-Andersen; Marino Regini, Oxford Uni. Pres.

Lordoğlu K. Ve Etiler N. (2014). "Batı Karadeniz Bölgesinde Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliğinde Çalışan Çocuklar Üzerine Sınırlı Bir Araştırma". *Çalışma ve Toplum*, S:41: 115-133.

Martin, P. (2002). "Mexican workers and US agriculture: The revolving door". *International Migration Review*, 36(4):1124-1142.

Memiş, E. ve Özay, Ö. (2011). "Eviçi Uğraşlardan İktisatta Karşılıksız Emeğe: Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmalara İlişkin Bir Değerlendirme". Birkaç Arpa Boyu...21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar, S. Sancar (der.), (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları).

Moghadam, V. (2004). Towards Gender Equality in the Arab / Middle East Region: Islam, Culture and Feminist Activism. Report prepared for Human Development Report Office, UNDP.

Mossesdottir, L. (2002). "Moving Europe towards the Dual Breadwinner Model". Research Paper, Bilfröst School of Business, www.bilfröst.is/

Oral, N. (2006). Türkiye Tarımında Kapitalizm ve Sınıflar. Ankara: Ziraat Mühendisleri Odası:48, 327.

Özbay, F. (1998). "Türkiye'de Aile ve Hane Yapısı: Dün, Bugün, Yarın". (der) Ayşe Bertay Hacımırzaoğlu, 75 Yılda Kadın ve Erkekler. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını.

Özbay, F. (1995). "Women's labor in rural and urban settings". *Boğaziçi Journal: Review of Social, Economic and Administrative Studies*:8 1-2.

Özbek, A. (2007). "New Actors of New Poverty: The 'Other' Children of Çukurova". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı.

Özbekmezci Ş, Sahil S. (2004). "Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal, Ekonomik ve Barınma Sorunlarının Analizi". Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, 19 (3): 261-274.

Rye, J.F. ve Andrzejewska, J. (2010). "The Structural Disempowerment of Eastern European Migrant Farm Workers in Norwegian Agriculture". Journal of Rural Studies, 26: 41-51.

Sancar S., Acuner, S., Üstün İ., Bora, A. (2006). "Cinsiyet Eşitsizliği Bir Kadın Sorunu Değil, Toplumun Sorunudur". UNDP-Kalkınma ve Demokratikleşme Projelerinde Cinsiyet Eşitliği Hedefinin Gözetilmesi Eğitimi UNDP, İstanbul.

Şeker, M. (1986). Türkiye'de Tarım İşçilerinin Toplumsal Bütünleşmesi. Değişim Yayınları.

Şimşek Z, Koruk İ. (2011). "The Effects of migratory seasonal farmwork on psychomotor development and growth among children ages 0-5 years in Southeastern Anatolia". Türkiye Halk Sağlığı Dergisi:157-165.

Şimşek Z. (2011). Mevsimlik Tarım işçilerinin ve Ailelerinin İhtiyaçlarının Belirlenmesi Araştırması Harran Üniversitesi ve UNFPA işbirliğinde, Ankara.

Şimşek Z. Kırmızıtoprak E. (2013). "Mevsimlik Tarım İşçisi Gençlerin Sağlıklı Yaşam Bilgi ve Davranışlarına Akran Eğitiminin Etkisi". Türkiye Halk Sağlığı Dergisi:1-10. Şimşek Z. (2013). Tarımda çalışan ailelerin çocukları. Uluslararası Katılımlı 4. Pediatri Hemşireliği Kongresi, 22-25 Mayıs / Adıyaman.

Şimşek, Z. ve Koruk, İ. (2009). "Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinden Biri: Mevsimlik Göçebe Tarım İşçiliği". Çalışma Ortamı, Temmuz-Ağustos.

Kurban, D., Yüksek, D., Çelik, A. B., Ünal, T., & Aker, A. T. (2006). Zorunlu Göç ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası. Facing The Forced Migration: The Construction of Citizenship After The Internal Displacement in Turkey), İstanbul: Tesev.

Toksöz, G. (2012). Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emeği. Ay: Ankara Üniversitesi Yayın Evi, Ankara.

Toksöz, G. ve Özkazanç, A. vd. (2001). "Kadınlar, Kalkınma ve Sosyal Adalet". Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi", Ankara <http://kasaum.ankara.edu.tr/gorsel/dosya/1215414822KadınlarKalkınmaVeSosyalAdalet.pdf>. (Erişim Tarihi: 20.04.2015).

TÜRK-İŞ RAPORU (2005). "Türkiye'de Emek Piyasasında Kadınların Durumu" <http://www.turkis.org.tr/source.cms.docs/turkis.org.tr.ce/docs/file/emekpiyasadakadin.doc>, (Erişim Tarihi: 13.04.2015).

Walby, S. (2004). "The European Union and Gender Equality: Emergent Varieties of Gender Regime". Social Politics 11 (4):4-29.

Walby, S. (2005). "Gender Mainstreaming: Productive Tensions in Theory and Practice". Social Politics, 12 (3):321-343.

Yıldırak, N., B. Gülçubuk, S. Gün, E. Olhan, M. Kılıç (2003). Türkiye'de Gezici ve Geçici Kadın Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşulları ve Sorunları. Ankara: Tarım-İş Sendikası Yayınları.

Yılmaz, T. ve Fidan F. (2006). Kadın Açısından Boşanma: Yeni Bir Başlangıç mı? Yada Son mu? Tabuları Aşmak Temalı II. Uluslararası Kadın Araştırmaları Konferansı, Kıbrıs.

